

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

САБАДУХА ВОЛОДИМИР ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 14:141.7:316.3:316.61

**МЕТАФІЗИКА СУСПІЛЬНОГО Й ОСОБИСТІСНОГО БУТТЯ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ:
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.05 – історія філософії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, доцент,
Дахній Андрій Йосипович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри історії філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Держко Ігор Зеновійович,
Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького,
завідувач кафедри філософії та економіки;

доктор філософських наук, професор
Окороков Віктор Броніславович,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Петрушов Володимир Миколайович,
Український державний університет
залізничного транспорту
професор кафедри філософії та соціології.

Захист відбудеться «6» травня 2021 р. об 11:00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.02 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертаційною роботою можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «5» квітня 2021 р.

Учений секретар спеціалізованої
вченої ради Д 35.051.02
канд. філос. наук, доцент

О. І. Ліщинська-Милян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження проблематики метафізики суспільного й особистісного буття зумовлена низкою глобальних проблем і криз сучасності. Стан кризи європейські філософи характеризують як новий світовий безлад (З. Бауман), суспільство без опори (У. Бек), оргія матеріального (Ж. Бодріяр), людство перетворилося на «раба матерії» і «нижче стало мірою речей» (Р. Генон), людство опинилося в полоні *мати* і *володіти* (Е. Фромм) і стало як «тіло без органів» (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), що призвело до гібридного світо(без)порядку. Критика метафізики змінилася роздумами про необхідність її відродження (М. Дилон, Г. Дитер, В. Декомб, Н. Лобковиць, І. Держко, В. О कोरोков, Т. Ренч, С. Шевцов), що актуалізує потребу переосмислення попередніх метафізичних систем й пошуку нових первоначал суспільного буття, які б відповідали сучасному етапу розвитку людської цивілізації. Людство загалом, й українська спільнота зокрема, перебувають у ситуації виклику, а тому потребують не лише світоглядної переорієнтації, але й суб'єкта, який би став уособленням первоначал. Це зумовлює необхідність дослідження метафізики суспільного й особистісного буття в історико-філософському контексті, а також пошуку нових світоглядних, філософських і соціально-культурних засад розвитку суспільства.

Значущість первоначал суспільного буття для розвитку людської спільноти достатньо виразно висловив Х. Ортега-і-Гассет: усі цивілізації гинули від недосконалості своїх основ. Екзистенційний вакуум і антрополого-глобальна катастрофа свідчать про те, що з попередження Х. Ортеги-і-Гассета ані філософи, ані політична еліта належних висновків не зробили, проте були важливі досягнення, а саме: доволі чітку відповідь на засторогу Х. Ортеги-і-Гассета дав А. Тойнбі в концепції виклику-відгуку: суспільства й навіть цивілізації деградують і гинуть, якщо еліта втрачає здатність бути спонукуваною інтересами суспільства й мислити відповідно до первоначал. Отже, А. Тойнбі максимально точно сформулював думку, що первоначала пов'язані з якостями еліти та механізмами її взаємодії з суспільством.

Традиція трактування людини вищого ступеня духовного розвитку як первоначала суспільного буття йде від стародавнього Китаю та Греції. Первиначала буття пов'язані з принципом духовної ієрархії, зі змістом слова «бути», яке в стародавніх греків означало єдність між способом життя людини та словом, що трактували як справжнє буття. Християнство розвинуло ідею первоначал і сформулювало свій варіант метафізичних основ буття: Бог є втіленням повноти буття. Криза первоначал стала відчутною в епоху пізнього Середньовіччя. Епоху Просвітництва й Велику французьку революцію слід розглядати як реакцію людини маси (посередньої людини) на вичерпаність християнських первоначал і водночас як пошук нових – раціональних – основ буття, бо в кожен історичну епоху первоначала потребують іншої форми. У ХХ ст. їх брак став помітним після Першої світової війни. Специфіка сучасної антрополого-глобальної катастрофи й духовної кризи полягає в тому, що вона має парадигмальний характер, отож відповідь теж мусить

бути глобальна й стосуватися духовних якостей як еліти, так і людини взагалі. Відсутність первоначал свідчить не лише про дефіцит здібностей в еліти суспільства бути спонукуваною його інтересами, але й про моральні проблеми в людській, та українській спільноті зокрема. Брак первоначал суспільного буття – це трагічна особливість нашого часу. Уважаємо, що така ситуація є закономірним результатом розвитку постмодерної філософії, яка відмежувалася від дослідження метафізичної проблематики.

Недоліком праць із метафізики є те, що в них не досліджено зв'язок первоначал суспільного буття з людськими якостями, бо втрачено концепцію онтологічних ступенів духовного розвитку людини, яка починає свою історію від китайської та античної філософії й була засадничою до епохи Просвітництва. Ця концепція сприяла формуванню ідеалу людини й моральних цінностей. Християнство багато зробило для осмислення принципу духовної ієрархії, але не змогло повною мірою організувати його втілення в життя. Цей принцип в епоху Просвітництва було спотворено, а під час Великої французької революції знищено. Втрата принципу духовної ієрархії надзвичайно дорого вартувала не лише філософії, але й людству – загублено духовні орієнтири, як наслідок, воно опинилося в стані антропологічної кризи. Явно чи опосередковано в історії філософії простежуємо зв'язок поняття «буття» з людськими якостями. Класична метафізика цілеспрямовано й наполегливо відстоювала значущість первоначал суспільного буття. Уважаємо, що за первоначалами як «останньою реальністю» прихована ідея особистості.

Між первоначалами та станом суспільного буття існує беззаперечний зв'язок. Втрачено основний зміст поняття «буття» як пріоритет сутності над існуванням. Отже, подолання антрополого-глобальної катастрофи потребує нового визначення метафізичних основ суспільного буття.

Ступінь наукового опрацювання проблеми. Осмислення первоначал суспільного буття в історії релігійної думки відбувалося на основі таких символів: «мемра» (слово, іудаїзм), Бог-Отець, Бог-Син і Бог-Дух Святий (християнство). У світовій філософії маємо атман і брагман (індійська філософія), логос (Геракліт), благо (Платон), форма (Аристотель), Єдине (Плотин), суспільний договір (Ж.-Ж. Руссо) та ін.

Тенденцію розвитку первоначал суспільного буття від Парменіда до філософії М. Гайдеггера та Ж.-П. Сартра можна описати такою низкою суджень. Твердження Парменіда про тотожність мислення й буття в Платона трансформувалося на вчення про уможливлений світ ідей та ідею блага, в Аристотеля – про суще як суще, у Плотина про наддосконале Єдине, у Спінози – про субстанцію. І. Кант за первоначал приймає моральний закон, Г. Гегель – дух-суб'єкт-особистість, яка здатна діяти відповідно до абсолютної ідеї, а Ф. Ніцше – волю до сильного стану. М. Гайдеггер осмислював суспільне буття з позиції *Dasein*, поставивши людину перед питанням *ніщо*, а Ж.-П. Сартр тлумачив буття як свідомість. Отож зміст метафізики трансформувався від проблеми істинного буття в проблему: *хто* є його первоначалом (А. Августин, Т. Аквінський, І. Кант, Г. Гегель, Ф. Ніцше, М. Бердяєв, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр). Метафізика послідовно рухалася до розв'язання

проблеми: *хто* є первоначалом суспільного буття. Конститутивною ідеєю метафізики є ідея ступенів буття людини, що простежуємо в європейській філософії від Платона до фундаментальної онтології М. Гайдеггера й філософії Ж.-П. Сартра. Незважаючи на різне розуміння первоначал буття, Платон, Аристотель, Плотин, гностики, християнські мислителі, німецькі містики, Г. Ляйбніц, Ф. Шляєрмахер, Й. Шіллер, І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Ф. Ніцше, М. Бердяєв, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр визнавали принцип духовної ієрархії, хоча не всі із перелічених філософів відверто про це писали.

В європейській філософії з поч. ХХ ст. переважає розчарування метафізичною проблематикою. Ця тенденція почалася з Е. Гуссерля, який переосмислив метафізику, показавши, що кожна людина має власний життєвий світ. М. Шелер трактує метафізику в контексті активної духовної участі особистості в життєдіяльності суспільства, поєднує метафізику з філософською антропологією й започатковує метаантропологію. М. Гайдеггер розвиває традицію поєднання метафізики з духовними якостями людини, тому питання про людське буття (*Dasein*) стає центральним у його дослідженнях. Філософ поєднує метафізику з філософською антропологією, вважаючи, що метафізика має бути онтологією.

Під впливом екзистенціалізму європейська філософія сконцентрувала увагу на теперішньому – ось-бутті. Абсолютизуючи ось-буття, постмодерна філософія припустилася суттєвої помилки, за якою приховане нерозуміння того, що особистість є персоніфікацією духу, ставши на шлях заперечення первоначал суспільного буття. Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі вводять поняття ризому, яка заперечує ідею єдиного центру, першопринципів і навпаки наголошує на рівноцінності множинностей, що зумовило панування плюралізму. На противагу заперечувальній традиції й під тиском глобальних проблем відроджується традиція, яка наполягає на необхідності дослідження первоначал суспільного буття (В. Декомб, М. Дилон, Г. Дитер, Н. Лобковиць, Т. Ренч). Процеси глобалізації загострили суперечності в усіх сферах суспільства. Кількість проблем зростає, а людство не має достатнього філософського потенціалу для їх розв'язання, що зафіксував Римський клуб ще в 60-х роках ХХ ст., запропонувавши шлях їх вирішення – удосконалення людських якостей, проте філософи лише констатують факт, що сучасне людство не має жодних моделей майбутнього суспільного устрою (З. Бауман, У. Бек, Е. Тоффлер, Е. Фромм, Ю. Бродецька, О. Халапсіс та ін.). Водночас стає очевидним, що суто науковими й технологічними засобами антрополого-глобальні проблеми розв'язати не можна. Потрібна світоглядна переорієнтація – зміна парадигми розвитку.

Українська метафізика має давню й самобутню історію, в якій можна виокремити такі тенденції. Перша – християнська (Митрополит Іларіон, І. Копинський, І. Вишенський, Г. Сковорода, П. Юркевич). Друга – поєднувала метафізику й етику (Ф. Прокопович, Г. Кониський). Третя – антропологічна, яка дійшла висновку, що за метафізичними концепціями стоїть боротьба між різними типами людини за владу над символічними основами суспільного буття (Б. Кістяківський, І. Мірчук, М. Шлемкевич). Утім, спільним у цих підходах є те, що вони визнавали об'єктивну значущість метафізики і первоначал суспільного буття.

Незважаючи на офіційне невизнання метафізики в радянські часи, метафізичні ідеї були притаманні Київській філософсько-антропологічній школі, зокрема поглядам В. Іванова й М. Тарасенка, які трактували діяльність як універсальну форму буття людини та субстанцію соціальної реальності. За незалежності відроджується інтерес до метафізики (Г. Аляєв, А. Баумейстер, Є. Бистрицький, В. Возняк, В. Воронкова, О. Гомілко, І. Держко, В. Лісовий, В. О कोरोков, С. Пролєєв, В. Пронякін, М. Савельєва, О. Халапсіс, С. Шевцов, М. Шкепу та ін.), але зв'язок метафізики з людськими якостями ще не отримав належного осмислення. Проблема первоначал суспільного буття досліджується за допомогою таких понять як основа (М. Савельєва, М. Шкепу), спосіб мислення (І. Держко), перша реальність (О. Халапсіс), етос (А. Богачов), але й на початку ХХІ ст. їхній зміст залишається недостатньо актуалізованим для практичної діяльності. Важливий внесок у розроблення сучасних засад людського буття зробив В. Петрушов, запропонувавши концепцію адогматичного мислення. Порівнюючи основні погляди на метафізику, зазначимо, що на часі відродження антропологічного підходу до метафізики як науки про первоначала людського й суспільного буття та осмислення взаємозв'язку між метафізикою та людськими якостями.

Не ставлячи під сумнів значущість проаналізованих європейських і українських тенденцій у трактуванні метафізики, зазначимо, що проблема первоначал суспільного буття в умовах антрополого-глобальної катастрофи потребує фундаментального дослідження. Вважаємо, що позиція класичної метафізики, яка визнає значущість первоначал для суспільного буття, є достатньо плідною. Не менш актуальною й важливою є потреба формування суб'єкта діяльності, який був би не просто втіленням первоначал, а й поставав би їх творцем. Тому насамперед потребує дослідження той напрям метафізики, що встановлює зв'язок первоначал з якостями людини, яка здатна діяти відповідно до інтересів суспільства. Важливим є подальше дослідження метафізики в контексті тео-антропо-соціо-знако-генези (В. О कोरोков), метафізики влади (С. Пролєєв, С. Шевцов), зв'язку метафізики й ідеології (М. Михальченко, З. Самчук), метафізики із ціннісними смислами людського буття (А. Богачов, М. Бойченко, І. Держко). Отже, розв'язання проблеми первоначал суспільного буття пов'язуємо з людськими якостями, ступенями духовного розвитку людини й цінностями суспільного буття. Первоначала – це не лише матеріальні засади життєдіяльності людини й суспільства, а й духовні. Це дозволяє поставити проблему особистості, яка здатна бути уособленням первоначал суспільного буття. Уважаємо, що без поглиблення філософських знань про людину як особистість та з'ясування її ролі в конституюванні суспільного буття подолати світоглядну кризу неможливо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної роботи кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка – «Методологія історико-філософських досліджень». Номер державної реєстрації: 0119U002410.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, (протокол № 08/542 від

28 серпня 2014 року). Уточнену редакцію теми дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (протокол № 02/608 від 26 лютого 2020 року).

Мета і завдання дослідження. З огляду на актуальність теми дослідження автор поставив мету сформулювати концепцію первоначал суспільного буття для сучасного етапу розвитку суспільства й становлення особистості та з'ясувати умови їх реалізації.

Реалізація цієї мети передбачає виконання таких **завдань**:

- реконструювати логіку розвитку первоначал суспільного буття на основі аналізу європейської та української метафізичної традиції;
- обґрунтувати твердження, що пріоритет духовного над матеріальним є метафізичною основою суспільного буття;
- довести, що поєднання принципів свободи, духовної ієрархії, рівності й справедливості має бути покладене в основу суспільного буття;
- обґрунтувати, що принцип духовної ієрархії лежав в основі розуміння людської сутності в античній та християнській середньовічній європейській філософії;
- показати, що ідея особистості є об'єктом світоглядної боротьби від античної до постмодерної філософії;
- проаналізувати історію розвитку української релігійної та філософської думки з для з'ясування принципів, на яких вона була побудована;
- на основі узагальнення поглядів на людину в історії філософії сформулювати авторську теорію особистості;
- довести, що в історії філософії наявна ідея знеособленої та особистісної парадигми буття та обґрунтувати необхідність трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну;
- показати вплив філософських концепцій особистості на розуміння сутності історії;
- обґрунтувати роль, значення й завдання метафізичних і концептуальних персонажів за умов необхідності зміни парадигми розвитку людини й суспільства;
- на основі дослідження історико-філософської традиції з'ясувати роль політика за умов необхідності трансформації знеособленої парадигми буття в особистісну.

Об'єктом дослідження є первоначала суспільного й особистісного буття в європейській та українській метафізичній традиції.

Предмет дослідження – роль особистості у формуванні й реалізації первоначал суспільного буття в європейській та українській філософії.

Методи дослідження визначалися специфікою первоначал буття як єдності суб'єктивного й об'єктивного, що потребувало взаємодоповнювальних методів аналізу. Робота виконана на принципах методологічного плюралізму, що передбачає використання методів, спрямованих на забезпечення об'єктивного наукового пізнання. Відповідно до змісту об'єкта, предмета та завдань було використано такі методи:

– феноменологічний – орієнтував на дослідження первоначал суспільного буття в єдності духовного і матеріального компонентів, на цілісний аналіз якостей людини в контексті її соціально-економічних, політичних та культурних комунікацій, що сприяло пізнанню сутності людини та змісту її життєвого світу. Зазначений підхід сприяв подоланню розколу цілісної дійсності на суб'єкт та об'єкт, усвідомленню того, що суспільні форми буття конституюються свідомістю панівного типу людини. Це створило умови для формування концептів «знеособлена парадигма буття» й «особистісна парадигма буття» людини й суспільства;

– герменевтичний – скеровував на відмову, по-перше, від упереджень щодо розуміння первоначал та застарілого змісту поняття особистості; по-друге, переосмислення механізмів взаємодії людини й суспільства та філософсько-антропологічного змісту суспільства й історії; по-третє, ролі й значення метафізичних і концептуальних персонажів у конституюванні суспільства;

– аксіологічний – орієнтував на дослідження цінностей людини різного ступеня духовного розвитку і встановленню відмінностей між ними;

– метод соціології знання (К. Мангайм) сприяв аналізу змісту первоначал залежно від онтологічних умов життєдіяльності людини й суспільства;

– системний – скеровував дослідження первоначал на осмислення їх багатоманітних зв'язків із життєдіяльністю людини й суспільства та систематизацію цих знань у цілісну теоретичну конструкцію;

– компаративний – допомагав виявленню спільного й відмінного в європейській й українській філософській традиції щодо розуміння первоначал суспільного буття, сутності особистості та встановлення змістових паралелей;

– структурно-функціональний метод надав можливість установити вплив структури соціально-економічних відносин на формування життєсвіту людини та її свідомості.

Метафізичну теорію особистості сформульовано на основі авторського методологічного підходу, який реалізовувався за схемою: спонування до діяльності – соціально-психологічні та інтелектуальні якості людини – продукти діяльності. Зазначена схема була доповнена феноменологічним методом, який дозволив довести значущість людських якостей при конституюванні первоначал суспільного буття. Перелічені методи сприяли цілісному осмисленню змісту первоначал суспільного буття як єдності суб'єктивного й об'єктивного, духовного й матеріального та їхнього впливу на життєдіяльність людини й суспільства.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації вперше здійснено історико-філософський аналіз первоначал суспільного буття, основою яких є діалектична єдність людських якостей, метафізичних засад життєдіяльності людини та принципів суспільного буття; відроджено ієрархічний принцип до розуміння людської сутності та сформульовано метафізичну теорію особистості; обґрунтовано органічний зв'язок якостей людини й форм суспільного буття та основні ознаки особистісної й знеособленої парадигми буття людини; доведено вплив історії філософії на життєдіяльність людини, суспільства й історію взагалі; з'ясовано роль метафізичних і концептуальних персонажів за умов необхідності розбудови особистісної парадигми буття людини.

Наукова новизна дослідження полягає в таких положеннях:

Уперше:

– виявлено генезу первоначал суспільного буття і доведено, що вони утворюють діалектичну єдність соціально-психологічних і духовних якостей людини, метафізичних основ життєдіяльності суспільства та принципів суспільного буття;

– обґрунтовано, що в умовах світоглядної кризи та антрополого-глобальної катастрофи пріоритет духовного над матеріальним мусить бути метафізичною основою суспільного буття, а людина має надавати пріоритет духовному вдосконаленню перед матеріальними потребами;

– доведено, що принцип духовної ієрархії лежав в основі розуміння людини в античній та європейській середньовічній філософії. Специфіка принципу полягає в тому, що пріоритет надається людині, яка має більш досконалі інтелектуальні й духовні якості;

– виявлено, що в історії філософії відбувається світоглядна боротьба навколо змісту поняття особистості. З'ясовано, що концепт «кожна людина – особистість» є ціннісним судженням, котрий виник в епоху Просвітництва й формувався під час Великої французької революції і був запереченням принципу духовної ієрархії, а модерні концепції особистості некритично його успадкували, абсолютизувавши принцип рівності;

– сформульовано метафізичну теорію особистості. Людина в процесі власного розвитку може пройти чотири ступені духовного становлення: ступінь залежної особистості, ступінь посередньої (репродуктивної) особистості, ступінь зрілої особистості й генія, а може зупинитися на нижчих ступенях розвитку. На основі принципу доповнюваності авторська теорія органічно поєднує світоглядний закон «особистість – принцип буття», ціннісне судження «кожна людина – особистість» і динамічний характер життєдіяльності людини;

– доведено, що в історії філософії простежуються дві форми буття людини й суспільства: знеособлена та особистісна, сформульовано їхні ознаки, введено концепти «знеособлена парадигма буття людини» та «особистісна парадигма буття людини» й визначено їхній зміст. Парадигма суспільного буття – це інтегральна якість людини й суспільства, що відбиває досягнутий рівень духовного й матеріального розвитку. Знеособлена парадигма буття людини розбудована на пріоритеті матеріального, а «первоначалом» є посередня особистість, яка залежно від історичних умов абсолютизує окремі принципи суспільного буття: духовну ієрархію, свободу, рівність, соціальну справедливість. Обґрунтовано вичерпаність знеособленої парадигми буття та визначено концептуальні засади особистісної парадигми буття людини. Особистісна парадигма буття людини ґрунтується на таких принципах: пріоритет духовного над матеріальним, «особистість – принцип буття», органічний зв'язок між людиною й суспільством, пріоритет телеологічних закономірностей над онтологічними;

– на основі концептів знеособлена та особистісна парадигма буття людини сформульовано авторський – парадигмальний – підхід до розуміння філософії

історії. Виокремлено два етапи розвитку історії: знеособлений і особистісний. Філософія історії постає історією розвитку ідеї особистості як закономірний процес оволодіння людиною своєю сутністю;

– обґрунтовано, що діяльність політика й державного службовця має спиратися на рекомендації метафізичних та концептуальних персонажів, які є втіленням особистісного начала. Діяльність політика в умовах особистісної парадигми буття людини має орієнтуватися насамперед на забезпечення умов для самореалізації людини.

Отримали подальший розвиток:

– міркування про те, що пріоритет духовного над матеріальним та ідея особистості лежать в основі української філософської та соціально-політичної думки;

– теза Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі про роль і значення концептуальних персонажів, доповнена ідеєю метафізичних персонажів. Філософи як метафізичні персонажі, а психологи, освітяни, митці як концептуальні персонажі мають стати суб'єктами трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну. Основним їхнім завданням має бути актуалізація особистісного начала в людині та сприяння її самореалізації.

Поглиблено:

– тезу про те, що органічне поєднання принципів свободи, духовної ієрархії, рівності та справедливості є складовою первоначал суспільного та особистісного буття;

– зміст концепту життєвого світу людини відповідно до ступенів її духовного розвитку. Життєдіяльність залежної особистості відбувається в межах соціально-економічних відносин розподілу, спонуканням до життя є стимул задоволення безпосередніх потреб, переважно орієнтується на матеріальні цінності й масову культуру. Посередня особистість віддає перевагу відносинам обміну, спонуканням є вигода, а тому використовує свій науковий і культурний потенціал переважно для реалізації власних цілей, займає позицію морального релятивізму. Зріла особистість усвідомлює свою життєдіяльність й мислить у контексті суспільних проблем, спонукається та діє в інтересах суспільства. Геній керується ідеалами Істини, Добра та Краси і започатковує нові парадигми.

Практичне значення дослідження. Сформульовано концепцію первоначал суспільного буття як єдність якостей людини, метафізичних основ життєдіяльності людини й суспільства та принципів суспільного буття, яка може стати підґрунтям нових напрямів історико-філософських досліджень щодо розуміння людини, суспільства та їхньої взаємодії. Основні положення й результати дослідження надають підстави для практичної реабілітації принципу духовної ієрархії щодо людської сутності; обґрунтування субстанційної ролі особистості в суспільстві й державі; розуміння специфіки сучасного етапу розвитку людської спільноти в умовах кризи знеособленої парадигми буття та необхідності її трансформації в особистісну; усвідомлення витоків геополітичних конфліктів; осмислення причин виникнення суперечностей та конфліктів в Україні в соціально-економічній,

політичній та духовній сферах; формування концепції громадянського суспільства на основі пріоритетної ролі метафізичних і концептуальних персонажів; необхідності трансформації знеособленої моделі навчально-виховного процесу в особистісну.

Пріоритет особистості в суспільстві є закономірним результатом розвитку історії філософії. Особистість як первоначало буття – це той абсолют, якого свідомо й несвідомо прагне людина, бо його реалізація є внутрішньою потребою людини.

Особистий внесок здобувача полягає в докладній історико-філософській реконструкції та систематизації первоначал суспільного буття. Сформульовано концепцію первоначал суспільного буття. Основні положення наукової новизни й висновки дисертації розроблені автором особисто й висвітлені в його наукових публікаціях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень. У дисертаційній роботі матеріали кандидатської дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри суспільних наук, міжкафедральному теоретичному семінарі кафедри публічного управління та адміністрування й кафедри суспільних наук Інституту гуманітарної підготовки та державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу та кафедри філософії, соціології та релігієзнавства ДВНЗ «Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», засіданні кафедри історії філософії Львівського національного університету імені Івана Франка, а також міжнародних, всеукраїнських науково-практичних, теоретичних конференціях та семінарах: Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення і розвиток української державності» (м. Київ, 14 листоп. 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Тарас Шевченко і сучасна національна освіта» (м. Тернопіль, 5–6 берез. 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне філософське антропологічне знання в контексті викликів доби: дев'яті Шинкаруківські читання» (м. Київ, 18 квіт. 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи» (м. Житомир-Вінниця, 14–15 трав. 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток соціальних комунікацій та правове регулювання модернізації освіти в контексті євроінтеграції України» (м. Івано-Франківськ, 20–22 трав. 2015 р.); Міжнародна наукова конференція «Авраамічні релігії: проблеми свободи совісті та віросповідання в контексті різноманітних чинників у сфері суспільного буття в Україні та світі» (м. Галич, 4–5 черв. 2015 р.); Шостий Всеукраїнський науковий семінар «Методологічні проблеми психології особистості» (м. Івано-Франківськ, 24–25 верес. 2015 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності» (м. Житомир, 1–2 жовт. 2015 р.); Науково-практична конференції «Стан, проблеми та перспективи використання природних ресурсів» (м. Коломия, 12 трав. 2016 р.); Міжнародна конференція «Філософія діалогу й порозуміння в побудові

європейської й світової спільнот» (м. Львів, 22–24 черв. 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Іван Франко в сучасних вимірах та осягах» (до 160-річчя з дня народження; м. Івано-Франківськ, 29–30 черв. 2016 р.); IV Всеукраїнська наукова конференція «Філософія як культурна політика сучасності» (м. Острог, 1 жовт. 2016 р.); Філософсько-антропологічні читання «Людська самореалізація у контексті створення в Україні суспільства рівних можливостей» (м. Київ, 7 жовт., 2016 р.); II Всеукраїнська наукова конференція «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (м. Дніпро, 24–25 берез. 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Русалка Дністровая» – перша книга українською мовою в Галичині: загальнонаціональний та європейський контекст (м. Івано-Франківськ, 27 верес. 2017 р.); Сьомий Всеукраїнський науковий семінар «Методологічні проблеми психології особистості» (м. Івано-Франківськ, 28–29 верес. 2017 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Глобалізований світ: випробування людського буття» (м. Житомир, 6–7 жовт. 2017 р.); Всеукраїнська науково-практична конференції «Дев'яті Липівські читання» (м. Полтава, 11–12 трав. 2018 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Християнство в Україні: історичні витоки, сучасний стан і виклики XXI століття (До ювілею 1030-ліття хрещення України)» (м. Івано-Франківськ, 7 листоп. 2018 р.); Міжнародна наукова конференція «Україна-Ватикан. Контекст конфесійних ідентичностей і релігійних трансформацій у світі та Україні» (м. Івано-Франківськ, 28–29 листоп. 2019 р.); Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Українське суспільство в пошуках відповідей на виклики сучасності: світоглядний рівень осмислення». (м. Одеса, 18–19 черв. 2020 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція. Десяті Липівські читання. «Пам'яті лікарів, письменників, громадсько-політичних діячів Івана Липи (1865–1923) та Юрія Липи (1900–1944)». (м. Івано-Франківськ, 24–25 верес. 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 50 публікаціях, зокрема у 2 одноосібних монографіях, 1 монографії у співавторстві, 20 статтях, які опубліковані в українських фахових виданнях з філософських наук, 5 – у міжнародних наукових періодичних виданнях, 22 – в інших наукових виданнях.

Структура дисертації. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на 15 підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел (561 позиція). Загальний обсяг дисертації – 459 сторінок, основна частина дисертації – 380 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, стан її розробленості, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, окреслено методи дослідження, сформульовано положення наукової новизни, викладено теоретичне та практичне значення результатів дослідження, наведено результати апробації дослідження, стисло описано структуру та обсяг дисертаційної роботи.

Перший розділ «Первоначала суспільного буття в європейській та українській філософській традиції: теоретико-методологічні засади дослідження» присвячено дослідженню первоначал суспільного буття в історії філософії, з'ясовано їхню роль і значення в життєдіяльності людини й суспільства, доведено необхідність пріоритету духовного в умовах екзистенційного вакууму та антрополого-глобальної катастрофи. З'ясовано, що персоніфікацією духу є особистість, яка здатна бути втіленням первоначал буття. Виявлено, що принципи суспільного буття є складовою первоначал, хоча їх зміст змінювався залежно від онтологічних умов життєдіяльності людини.

У підрозділі 1.1. «Первоначала суспільного буття: історико-філософська експозиція» проаналізовано генезу первоначал суспільного буття в європейській та українській філософії. Доведено, що метафізика органічно поєднана з ієрархічним розумінням людської сутності. З'ясовано, що зміст поняття «буття» пов'язували з людськими якостями, зокрема зі ступенем духовного розвитку людини, яка у філософії Платона дістала назву людина з божественними здібностями, в християнстві – особистість, духовно досконала людина. Встановлено, що загальним недоліком постмодерної філософії є нерозуміння зв'язку метафізики і людських якостей. Проаналізовано історію розвитку української метафізики і виявлено, що вона має давню традицію. Українські філософи (І. Копинський, І. Вишенський, Г. Сковорода, Т. Прокопович, К. Транквіліон-Ставровецький, Г. Кониський) пов'язували метафізику з людськими якостями. Філософи української діаспори (О. Кульчицький, І. Мірчук, В. Олексюк, М. Шлемкевич) успадкували метафізичні традиції й довели, що за метафізичними концепціями стоїть боротьба між різними типами людини за владу. Проаналізовано вплив метафізики на суспільну свідомість й суспільне життя загалом.

Призначення метафізики полягає не лише у формуванні життєвих орієнтацій людини й пізнанні первоначал, а відіграє суттєву роль у подоланні внутрішнього й зовнішнього хаосу. Людська спільнота й українське суспільство зокрема не можуть далі розвиватися в умовах відсутності первоначал. В історії філософії первоначала постають одиницею аналізу. Їх неможливо насильно встановити, нав'язати, бо вони є продуктом чинного світогляду, людських якостей та онтологічних умов буття. Отже, первоначала, з одного боку, є сутністю суспільного буття, підґрунтям функціонування соціуму, бо надають смисл, мету життєдіяльності людини й суспільства, а з іншого, – постають теоретичним підґрунтям аналізу суспільства. Їх формування безпосередньо залежить від панівного світогляду. Обґрунтовано, що метафізика має інтегрувати етику, філософську антропологію, аксіологію й науку. Доведено, що на часі – відродження антропологічного підходу до метафізики як науки про первоначала суспільного й людського буття.

У підрозділі 1.2. «Пріоритет духовного над матеріальним – метафізична основа життєдіяльності людини й суспільства» досліджено діалектику матеріального й духовного в європейській та українській традиції. Європейська історія до Нового часу розвивалася під пріоритетом духовного, який був метафізичною основою буття. За умов пріоритету матеріального, який реалізовує людина маси, суспільство розвивається стихійно, що закономірно призвело до

антрополого-глобальної катастрофи. Під тиском глобальних проблем людство змушене переосмислювати світоглядні засади буття і відмовитися від пріоритету матеріального. Пріоритет духовного може бути реалізований лише особистістю, життєдіяльність якої ґрунтується на телеологічних закономірностях. За умов пріоритету духовного онтологічні закони мають бути підпорядковані телеологічним закономірностям. Життєдіяльність суспільства в умовах пріоритету духовного відбуватиметься, з одного боку, за умов свідомого обмеження матеріальних потреб, а з іншого, – з урахуванням екологічних закономірностей. Антрополого-глобальна катастрофа та екзистенційний вакуум доводять, що пріоритету духовного над матеріальним немає альтернативи.

Підсумовано взаємовідносини матеріального й духовного в європейській та українській історії філософії й доведено, що напрацьовано достатньо матеріалу для переосмислення цих відносин. У структурі буття виокремлено онтологічний рівень (сущє) і метафізичний (рівень первоначал). На онтологічному рівні природа й дух залишаються антагоністами, а тому примирення між ними не може бути, бо життєдіяльність посередньої людини спирається на матеріальне. В умовах пріоритету матеріального буття розвивається стихійно, людина спирається лише на онтологічні закономірності. На метафізичному рівні духу належить пріоритет: він визначає зміст буття, цілі, задає напрям розвитку й принципи життєдіяльності. Запропоновано розрізнити відносини між матеріальним і духовним на онтологічному й метафізичному рівнях: на онтологічному – природа первинна, на метафізичному – первинний дух. В умовах пріоритету духовного онтологічні закономірності підпорядковують телеологічним.

У підрозділі 1.3. *«Свобода, духовна ієрархія, рівність і справедливість – засадничі принципи суспільного буття»* доведено, що свобода, духовна ієрархія, рівність і справедливість – це фундаментальні принципи буття, навколо яких відбувалася й відбувається соціально-політична та світоглядна боротьба. У їх дослідженні філософи часто припускаються таких помилок: аналізують їх відокремлено, відмежовують від людських якостей і духовних основ суспільного буття, проте вони утворюють цілісність. Зміст цих принципів залежить від онтологічних умов життя і може трактуватися з різних філософських позицій, що стає причиною соціально-політичних суперечностей. Свобода, з одного боку, є умовою розвитку внутрішнього потенціалу людини й суспільства, а з іншого, – вона має обмежуватися заради збереження природних умов буття. Принцип духовної ієрархії до сьогодні часто сприймають як обґрунтування соціальної ієрархії та зазіхання на принципи гуманізму. Проте, соціальна ієрархія має бути відбиттям чеснот людини: інтелектуального й духовного ступеня її розвитку, але за жодних обставин не може мати спадкового характеру. Принцип рівності є презумпцією того, що не мають порушуватися права людини, її гідність, проте він не може поширюватися на духовну сферу життєдіяльності людини. Справедливість має встановлювати рівновагу не лише у сфері розподілу та обміну, але й між свободою, ієрархією та рівністю. Ідея справедливості в усі часи освячувала інші принципи буття й легітимізувала їх.

Зміст принципів суспільного буття формується під впливом світоглядних засад та первоначал суспільного буття. Історико-філософський аналіз принципів свободи, ієрархії, рівності та справедливості доводить, що вони органічно пов'язані. Кожен із них може бути осмислений з тих чи тих світоглядних і політичних позицій та покладений в основу суспільного життя, що зазвичай призводить до абсолютизації й політичної боротьби. Поєднати ці принципи можна лише на основі суспільного інтересу. Діяльність з позиції цілого і є справедливість, а інтерес суспільства – це належне. Соціально-політична практика заперечує одновимірне трактування принципів свободи, духовної ієрархії, рівності та справедливості. Формування концепції, яка б об'єднала в органічне ціле ці принципи, потребує тривимірного мислення, відтак особистісної позиції. Принципи свободи, духовної ієрархії, рівності й справедливості постають конкретизацією первоначал і визначають соціально-політичні, правові й культурні аспекти життєдіяльності суспільства, а їх реалізація залежить від панівного типу людини. Доведено, що уможливно встановити рівновагу між цими принципами складно, утім дискурсивно-комунікативні практики є конструктивним механізмом реалізації принципів суспільного буття. Визначеність первоначал і принципів суспільного буття – це необхідна передумова функціонування суспільства.

У підрозділі 1.4. «Методологічні й теоретичні засади дослідження первоначал суспільного буття» сформульовано методологічні основи дисертаційної роботи. Складність об'єкта і предмета дослідження зумовила поєднання цілої низки методологічних підходів. При дослідженні первоначал суспільного буття було враховано те, що вони є діалектичною єдністю суб'єктивного й об'єктивного, а саме: соціально-психологічних, духовних якостей людини, метафізичних засад буття людини й суспільства та принципів суспільного буття. Герменевтичний метод допоміг відмовитися від упереджень, що утворилися навколо первоначал, а саме, що вони мають або матеріальний, або духовний зміст та спрощених трактувань поняття особистості. На основі феноменологічного методу доведено, що соціально-психологічні, моральні й духовні якості особистості відіграють конститутивну роль як у формуванні первоначал суспільного буття, так і в їх реалізації. Взаємозв'язок між духовними якостями панівного типу людини і суспільними формами буття досліджено на основі феноменологічного методу, що дозволило встановити подібність між людськими якостями, з одного боку, і формами суспільного буття та розвитком історії, – з іншого, і стало підтвердженням доцільності поняття «соціальний характер» (Е. Фромм). На основі цього методу було доведено, що існують дві парадигми буття людини й суспільства: знеособлена та особистісна.

Структурно-функціональний підхід дозволив виявити ступені духовного розвитку та структуру здібностей людини, а аксіологічний метод орієнтував на дослідження цінностей людини різного ступеня духовного розвитку.

Порівняльний аналіз європейської та української метафізичної традиції здійснювався на основі компаративного підходу, що дозволило довести змістовну подібність європейської та української метафізичної традиції. Системний метод дозволив узагальнити й систематизувати знання про первоначала суспільного буття

в історії філософії в цілісну конструкцію. Теоретичні засади гуманістичної психології (Я-концепція К. Роджерса) було покладено в основу аналізу якостей метафізичних і концептуальних персонажів, які мають бути уособленням особистісного начала і здійснювати трансформацію знеособленої парадигми буття людини в особистісну.

Теоретичною основою дослідження стали праці класиків європейської та української філософії, в основу яких був покладений принцип духовної ієрархії щодо розуміння людської сутності, а саме: Платона, Аристотеля, Плотина, Отців християнської Церкви, А. Августина, С. Боеція, Т. Аквінського, М. Екгарта, Г. Сузо, И. Таулера, Ф. Шляєрмахера, Й. Шіллера, І. Канта, Й. Фіхте, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга, М. Шелера, М. Гайдеггера, Х. Ортеги-і-Гассета, К. Саковича, І. Вишенського, Г. Сковороди, Т. Прокоповича, Г. Кониського, П. Юркевича, І. Франка; філософів української діаспори: Ю. Вассіяна, Д. Донцова, О. Кульчицького, С. Ленкавського, В. Олексюка, М. Шлемкевича, В. Яніва; Київської філософсько-антропологічної школи: Є. Бистрицького, Л. Губерського, В. Іванова, М. Поповича, С. Пролеєва, В. Табачковського, В. Шинкарука, О. Яценка; львівських філософів: М. Альчук, А. Дахнія, І. Держка, А. Карася, М. Кашуби, В. Лисого, В. Мельника, І. Паславського, А. Пашука, О. Сінькевич.

Другий розділ «Метафізична теорія особистості як узагальнення європейської та української філософії» присвячено дослідженню змісту поняття особистості в європейській та українській філософській традиції. Узагальнено досягнення європейської та української філософії щодо ієрархічного розуміння людської сутності та сформульована метафізична теорія особистості.

У підрозділі 2.1. «Ідея особистості в античній, середньовічній, модерній та постмодерній європейській філософії» досліджено і доведено, що принцип духовної ієрархії лежав в основі розуміння людської сутності в античній та середньовічній європейській філософії. Філософи сформулювали концепцію онтологічних ступенів духовного розвитку людини: раб, посередня людина, людина із золотими і божественними здібностями (Платон); зовнішня і внутрішня людина (Плотин); створіння нерозумні, посередності, цілісна людина (стоїцизм); тілесна людина (річ), зовнішня людина і внутрішня людина (християнство); чуттєва, посередня і мудра (М. Кузанський); тілесна (caro), зовнішня (homo exterior) і внутрішня (homo interior) (Еразм Роттердамський). У християнській філософії зароджується поняття особистості як досконалої людини і формується світоглядне уявлення: «Особистість – принцип буття». У епохи Просвітництва та Великої французької революції відбулося заперечення ієрархічного підходу до розуміння внутрішніх якостей людини і під впливом колективного несвідомого формується ціннісне судження «кожна людина – особистість», яке опановує суспільною свідомістю і набуває статусу гуманістичного принципу. Насправді цей принцип є продуктом соціальних уявлень мас, отож є конвенційною істиною. Проте, ієрархічний підхід до розуміння внутрішніх якостей людини не зникає. Він продовжує розвиватися у німецьких романтиків, філософії німецького ідеалізму та філософії Ніцше, але, незважаючи на це, концепт «кожна людина – особистість» опановує філософською і суспільною

свідомістю. Ієрархічний підхід відроджується у філософії Шелера, але не набуває поширення і не впливає на стан суспільної свідомості. У постмодерній філософії (Е. Макінтайр, Ч. Тейлор, Г. Франкфурт), християнській персонології (Й. Зайферт, Н. Кларк, Дж. Кросбі, Д. Федорика, Р. Шпеман) ієрархічний підхід прихований під складними філософськими конструкціями, бо філософи не наважуються критикувати ціннісне судження «кожна людина – особистість». Отож в історії філософії чітко простежуємо два підходи до розуміння людської сутності: ієрархічний («особистість – принцип буття») та егалітарний («кожна людина – особистість»), між якими відбувається світоглядна боротьба.

У підрозділі 2.2. «Українські витоки метафізичної теорії особистості» проаналізовано генезу уявлень про внутрішні якості людини та поняття особистості в українській філософії від Митрополита Іларіона Київського до філософів української діаспори та Київської філософсько-антропологічної школи. Доведено, що ієрархічний підхід до розуміння духовних якостей людини притаманний усім періодам розвитку української філософії й філософам української діаспори. В українській філософії під впливом марксизму ієрархічний підхід зникає, але із здобуттям незалежності окремі його елементи відроджуються. Так, В. Шинкарук відмовляється від загально визнаного твердження, що кожна людина є особистістю; М. Попович розглядає сутнісні сили людини як ієрархічну структуру й виділяє рівні регресії та прогресії; Л. Губерський доводить, що українська філософія поєднала принцип антропоцентризму з принципом персоналізму; В. Кремень доходить висновку, що сучасна людина маси (натовпу, безликого колективу) не йде шляхом самотворення, не сягає рівня особистості; О. Сінькевич на основі аналізу самосвідомості людини уточнює типологію людини маси (одновимірна, загублена, самотня людина, людина-машина, людина-споживач, людина-гедоніст); Н. Хамітов виокремлює буденний, граничний та метаграничний виміри людського буття; Р. Горбань узагальнює надбання української персонології й доводить історико-філософську й соціально-політичну актуальність філософії персоналізму. Отже, українські філософи напрацювали достатньо матеріалу, щоб синтезувати чинні підходи до розуміння особистості. Орієнтація на пріоритет духовного над матеріальним переконливо свідчить про особистісні тенденції в українській філософській і релігійній думці.

У підрозділі 2.3. «Метафізична теорія особистості» на основі осмислення першоджерел класиків європейської та української філософії сформульовано метафізичну теорію особистості, яка на основі принципу взаємодоповнювальності синтезує елітарний і егалітарний підходи до розуміння особистості. Запропонована теорія ґрунтується на тривимірному трактуванні людської сутності. Перший вимір – екзистенційний (горизонтальний, демократичний), у комунікаційному просторі та з позиції гуманізму до кожної людини слід ставитися як до особистості. Цей підхід знайшов відбиття у ціннісному судженні «кожна людина – особистість». Другий – есенційний (вертикальний, ієрархічний), з позиції сутності виокремлено ступені духовного розвитку людини: залежна особистість, посередня особистість (репродуктивна, людина маси), зріла особистість і геній. Ступінь духовного

розвитку людини зумовлений рівнем розвитку практичного розуму (моралі) та спонуканнями до діяльності: стимул безпосередніх потреб, мотив вигоди, інтерес суспільства, ідеали добра, краси й справедливості. Кожен ступінь – це необхідна форма буття, ступінь реалізації людиною власної сутності, що відповідає її здібностям, свідомості й спонуканням до діяльності. Індивіди, що належать до одного ступеня, подібні за своєю суттю, але можуть мати безліч несуттєвих соціально-психологічних та інтелектуальних відмінностей. Кожен ступінь буття має кілька підрівнів, що обумовлюється різноманітними комбінаціями вмінь, знань, мислення й спонукань. Залежна й посередня особистість не рефлексують щодо власної сутності, отожд, не знають себе. Вони нічого не можуть сказати про смисл свого життя, оскільки в них переважають тілесні потреби, а тому їх свідомість нецілісна. Отожд залежна й посередня людина є особистістю в можливості. За допомогою самосвідомості людина спроможна подолати наявний спосіб життя й перейти на особистісний ступінь. Особистість знімає негативи безпосереднього існування залежної й посередньої людини і в процесі власних зусиль перетворює свої потенційні можливості на актуальні, тобто робить себе суб'єктом, протиставляючи належне природному існуванню. Належне, як ідеальне буття, стає для особистості дійсністю, а предметом діяльності постає реалізація первоначал суспільного буття. Перехід до істинного буття здійснюється як у внутрішньому, так і в зовнішньому житті. У внутрішньому світі людина рухається від актуального до потенційного, а в зовнішньому творить світ за законами розуму. Перехід на особистісний рівень буття – це внутрішня революція, яка пов'язана з якісною зміною світосприйняття й життям відповідно до категоричного імперативу. Для відображення цієї сутності введено третій вимір людини – динамічний, який акцентує увагу на тому, що людина здатна до вдосконалення, але може й деградувати. Метафізична теорія особистості не протиставляється гуманістичному підходу до розуміння людини, бо створена на основі принципу доповнювальності, що допомагає розкрити приховану сутність, вказує напрям і механізми вдосконалення людини. Запропонована теорія особистості дозволяє дати світоглядні й соціально-політичні відповіді на виклики, перед якими опинилася людська спільнота й Україна зокрема, а саме: сучасні кризові явища пов'язані з діяльністю людини маси, яка зорієнтована на пріоритет матеріального. Доведено, що життєвий світ людини різного ступеня розвитку має якісні відмінності. Ступінь від ступеня якісно відрізняється, а тому перехід можливий лише за певних умов і має характер духовної революції.

Формування метафізичної теорії особистості є результатом розвитку метафізики. Буття може забезпечити лише особистість, що знайшло втілення у світоглядному законі: «Особистість – принцип буття». Цей закон завершує ряд питань щодо сутності людини й суспільства. Особистість є субстанцією буття, стоїть на його вершині як безумовна істина. Криза метафізики й суспільного буття мають одну причину – ігнорування принципу духовної ієрархії. Замість світоглядного закону «особистість – принцип буття» запанувало ціннісне судження «кожна людина – особистість». Проте, закон «особистість – принцип буття» й ціннісне судження «кожна людина – особистість» – це два начала, між якими

відбувається боротьба. Перший є втіленням порядку, істинного буття, а другий – хаосу. Отже, метафізична теорія особистості на основі принципу доповнюваності об'єднує світоглядний закон «особистість – принцип буття» та ціннісне судження «кожна людина – особистість» з постулатом: «Людина – динамічна істота: вона або розвивається, або деградує». Методологічне призначення принципу доповнюваності полягає в тому, щоб забезпечити повноту опису людської сутності.

Метафізична теорія особистості надає людині свободу вибору: залишатися на тому ступені, який є, чи власними зусиллями створити із себе особистість. На рівні людських відносин мусить діяти демократичний принцип: до кожної людини необхідно ставитися як до особистості. На рівні сутності має діяти принцип ієрархії: людину слід сприймати з позиції інтелектуально-психологічної та духовної досконалості, але для цілісного й об'єктивного розуміння людини їх треба синтезувати. Завдяки тому, що особистісне начало наявне у свідомості будь-якої людини, вона має критерій для відповіді на вічні запитання: «Хто Я? Хто є хто? Що є що?», а Істину знаходить у собі. Особистість стає критерієм людського буття не лише в плані сущого, але й у плані можливого й належного. Долаючи недоліки залежної й посередньої людини, зріла особистість постає синтезом свободи й необхідності, самосвідомості, волі, рівності й справедливості. В ідеї зрілої особистості знання про людську сутність знаходить своє логічне завершення. Особистість – це така *остання* реальність, яку людина свідомо чи несвідомо прагне осягнути в процесі подолання свого природного існування й пошуку істини, а тому в суспільстві вона є *першою* реальністю, оскільки утворює підстави буття. Особистість – це максимально мислима людська сутність, яка від епохи до епохи змінює свої соціально-психологічні ознаки, але за суттю залишається незмінною.

Розвиток людини в онтологічному контексті відбувається від залежної та посередньої особистості до зрілої особистості й генія, а в метафізичному – її світоглядна орієнтація змінюється від пріоритету матеріального до пріоритету духовного. Своїми духовними можливостями особистість перевищує потенціал знеособленого суспільства. Метою метафізичної теорії особистості є пізнання механізмів трансформації знеособленого існування людини в особистісне. Життя людини має бути цілеспрямованим (телеологічним) процесом, суттю якого є розвиток особистісного начала в собі й суспільстві. Розвитку особистісного начала має бути підпорядковане суспільне життя: його соціально-економічний, політичний, правовий, культурний і духовний складники. Тривимірний зміст метафізичної теорії особистості дозволяє синтезувати структуру горизонтальних комунікацій і структуру субординації в єдине ціле, бо суспільне життя є поєднанням цих принципів.

Особистість – це суб'єкт цілісної діяльності, який усвідомлює метафізичні основи й онтологічні умови буття і здатний діяти відповідно до цих умов. Особистість є конститутивним елементом суспільства, дозволяє виявити потаємні закони буття: будь-яке суспільство існує доти, доки в ньому пріоритет належить особистостям. Деградація особистості призводить до виродження суспільства й нації.

Третій розділ «Зміна парадигми буття людини й суспільства як відповідь на глобальні виклики» присвячено аналізу форм суспільного буття людини в історії філософії. Метафізична теорія особистості дозволила виділити дві парадигми буття людини й суспільства: знеособлену й особистісну. Суб'єктом діяльності в знеособленій парадигмі є посередня особистість, яка спирається на пріоритет матеріального, тоді як суб'єктом діяльності в особистісній є шляхетна людина, керована пріоритетом духовного. На часі формування особистісної парадигми буття.

У підрозділі 3.1. *«Теоретичні джерела особистісної та знеособленої форм буття людини в європейській та українській релігійній та філософській думці»* проаналізовано європейську, українську релігійну й філософську думку і доведено, що під різними поняттями релігійні та світські філософи виокремлювали дві форми буття людини й суспільства: знеособлену та особистісну. Виявлено, що між ментальними структурами людини й формами суспільного буття існує органічний зв'язок. Цей зв'язок фіксували філософи античності, Середньовіччя, Нового часу, проте, його теоретичний зміст залишається нез'ясованим. Частково зміст цього зв'язку висловив Е. Фромм у понятті «соціальний характер». Панівний тип людини своїми якостями формує суспільні форми буття. На основі метафізичної теорії особистості доведено, що посередня особистість стала конститутивним началом знеособлених форм життя, а історія – це боротьба знеособленого начала з особистісним.

Ідея двох форм буття знайшла відбиток у філософських поглядах, Г. Сковороди, П. Куліша, І. Франка, В. Винниченка. Так, останній вважав, що в історії існують два типи суспільств: дискордистське й конкордистське. До дискордистських суспільств він відносив не лише капіталістичне, але й соціалістичне. Ідея двох форм буття людини набуває подальшого осмислення в сучасній українській філософії. Під різними поняттями філософи виокремлюють два модуси буття, що знайшло узагальнення в поняттях наявне і належне буття (С. Пролеєв). Наявне буття – це знеособлене буття, існування, де панує пріоритет матеріального, який реалізовує посередня особистість, а належне – це особистісне буття, яке може бути реалізоване лише через свідому вольову діяльність зрілої особистості.

У підрозділі 3.2. *«Зміна парадигми розвитку людини й суспільства як необхідна умова подолання антрополого-глобальної катастрофи»* доведено, що минулі, чинні й можливі майбутні форми життєдіяльності людини та суспільства варто узагальнити в поняттях «знеособлена парадигма буття людини» й «особистісна парадигма буття людини», що надало можливість уточнити теоретичні уявлення про зміст історико-філософських концепцій та суспільного буття. Парадигма суспільного буття – це інтегральна якість людини й суспільства, що відбиває досягнутий рівень духовного й матеріального розвитку. У понятті «парадигма буття» відображено взаємозумовленість становлення людини й суспільства, що охоплює філогенетичний й онтогенетичний аспекти розвитку суспільства і доводить їх структурну тотожність. Форми суспільного буття, історико-філософські концепції, історичні події є відбиттям і втіленням якостей панівного типу людини.

Знеособлена форма буття людини й суспільства набула сучасних форм в епоху капіталізму. З одного боку, вона є результатом недосконалості засад модерного й постмодерного буття (*мати й володіти*), а з іншого, – недосконалості самої людини. Суспільне життя епох модерну й постмодерну відтворювалося шляхом збудження в людині потреб до надмірного споживання та матеріального комфорту, що призвело до розбалансування відносин людини з природою, перманентних соціальних революцій, воєн, глобального тероризму й, урешті-решт, до стану духовної порожнечі, антрополого-глобальної катастрофи та гібридних війн. Здійснено узагальнення основних характеристик знеособленої парадигми буття людини: по-перше, соціально-політична активність належить посередній особистості; по-друге, відчуження народних мас від власності та сфери управління; по-третє, демократія із соціально-політичного механізму залучення громадян до управління перетворилася на механізм маніпулювання свідомістю народних мас; по-четверте, панування евдемоністичних цінностей, психологічна агресивність і насильство; по-п'яте, формально проголошено свободу, але насправді одні форми залежності змінювалися іншими; по-шосте, втрата значною частиною людей смислу життя, що призвело до стану екзистенційного вакууму, афектації й аномії, по-сьоме, панування чуттєвої культури.

Знеособлена парадигма буття людини є, з одного боку, результатом недосконалості першооснов суспільного буття (*мати й володіти*), які реалізовує посередня людина, а з іншого, – недосконалістю самої людини. Знеособлене буття є результатом штучного розв'язання суперечностей між сутністю та існуванням, між прагненням людини до вдосконалення та чинними умовами життєдіяльності. Суспільне буття епохи модерну й постмодерну відтворювалося шляхом збудження в людині потреб до надмірного споживання та матеріального комфорту, що призвело до розбалансування відносин людини з природою, соціальних революцій, воєн, глобального тероризму й, урешті-решт, до стану духовної порожнечі. На сьогодні розбалансування в людській спільноті дійшло до крайньої межі, деструктивність набула глобальних масштабів й охопила не лише зовнішню діяльність, але й сферу людського духу. Доведено, що І. Франко здійснив суттєвий внесок у розв'язання проблем знеособленого буття. Він знайшов геніальне рішення між ієрархією й рівністю: піднесення народних мас до рівня свідомих і розвинутих одиниць. Таке поєднання забезпечить поступ суспільства в напрямі свободи-рівності-справедливості.

Отже, парадигма знеособленого буття виявилася вичерпаною як із зовнішнього боку (технологічного й соціально-політичного), так і з внутрішнього (психологічного, культурного й духовного). Умовою трансформації знеособленої парадигми буття в особистісну є наявність у суспільстві критичної маси зрілих особистостей.

У підрозділі 3.3. «Знеособлена й особистісна парадигми буття людини й суспільства як методологічна основа розуміння філософії історії» проаналізовано чинні концепції філософії історії і доведено, що жодна з них не враховує ступенів духовного розвитку людини. Сформульовано парадигмальний підхід до розуміння

філософії історії, що поєднує внутрішню й зовнішню історію й обґрунтовує вплив духовних якостей людини на історичні події. Доведено, що історія постає закономірним процесом реалізації якостей панівного типу людини. Взаємозумовлений розвиток людини й історії є логічним результатом оволодіння людиною своєю сутністю. Ідея двох парадигм буття людини й суспільства відповідає логіці розвитку філософії й історії про взаємне становлення людини й суспільства. Ці роздуми дозволяють дійти висновку, що ступінь розвитку людини як суб'єкта діяльності є вирішальним чинником суспільного буття. Дихотомія «знеособлене – особистісне» дозволяє точніше зрозуміти минуле, сьогоденне й передбачати тенденції розвитку людської спільноти. Запропоновані поняття «знеособлена парадигма буття людини» й «особистісна парадигма буття людини» дають змогу цілісно охопити буття людини й суспільства в єдності соціально-економічного, політичного, правового, морального, культурного й духовного аспектів.

Доведено, що онтологічним змістом історії є процес трансформації знеособлених форм буття людини в особистісні. Дотепер розвиток історії відбувається в межах знеособленої парадигми буття людини, тобто історичний процес зупинився на знеособлених формах життєдіяльності. Конструктивним підходом до розуміння сутності історії філософії, суспільного буття й змісту історії є боротьба знеособленого та особистісного начал. Історія філософії, філософія історії й власне історія – це осягнення ролі та значення особистісного начала в життєдіяльності людської спільноти. Без особистісного начала буття деградуватиме і відбуватиметься це доти, поки пріоритет належатиме посередній людині. Історія – це не лише події, а й становлення в теорії і на практиці ідеї особистості. Дійсний зміст історії філософії й філософії історії – це реалізація ідеї особистості.

Четвертий розділ «Метафізичні й концептуальні персонажі як суб'єкти реалізації особистісної історико-філософської традиції» присвячено практичним умовам реалізації концепції особистісного буття. Доведено, що суспільство потребує метафізичних і концептуальних персонажів. Обґрунтовано, що метафізичними персонажами мають бути філософи, які формулюють систему понять, на основі яких має здійснюватися розбудова особистісного суспільства. Психолог, освітянин і митець є концептуальними персонажами й формують особистісне начало людини та суспільства.

У підрозділі 4.1. «Роль і значення метафізичних і концептуальних персонажів в умовах формування дискурсивно-комунікативних практик» проаналізовано місію метафізичних і концептуальних персонажів у процесі розробки й прийняття суспільно-значущих рішень в умовах дискурсивно-комунікативних практик. Дискурс є справою особистостей, спонукуваних суспільним інтересом, які мають закласти теоретичні засади для комунікативної взаємодії. Комунікативний розум складається із суб'єкта, який формує систему понять, і суб'єкта, який здійснює соціальну взаємодію. У дискурсі пріоритет має належати метафізичним персонажам, проте до комунікативної дії слід залучати всіх громадян, здатних діяти з позиції

суспільного інтересу. Доведено, що рівень комунікацій залежить від якості теорій і понять, на основі яких здійснюється дискурс та взаємодія. Підґрунтям дискурсивно-комунікативних практик мають бути пріоритет духовного над матеріальним, суспільний інтерес та досконала аргументація. Сьогодні в українському суспільстві дискурс не здійснюється, бо, з одного боку, інтелектуальна еліта відсторонена від цього процесу, а з іншого, – ускладнюється тим, що не сформована національна ідея і, як наслідок, не може дійти згоди щодо спільного розуміння суспільних проблем.

У підрозділі 4.2. *«Я-концепція філософа в умовах необхідності трансформації знеособленої парадигми буття людини в особистісну»* проаналізовано місію філософа в умовах кризи знеособленого буття. Подолання конфлікту між знеособленим та особистісним началами суспільного буття потребує відродження ролі й значення філософа і філософії. За умов кризи знеособленого буття філософи мають взяти на себе відповідальність за вирішення таких проблем: по-перше, обґрунтувати, що боротьба знеособленого начала з особистісним є провідною тенденцію в розвитку як суспільства, так і світового духу; по-друге, відродити принцип духовної ієрархії і довести його теоретичну і практичну значущість; по-третє, обґрунтувати теоретичне і практичне значення метафізичної теорії особистості для відродження особистісних начал суспільного буття; по-четверте, сформулювати соціальне замовлення на духовне вдосконалення людини та донести його до свідомості людини. Розбудова особистісної парадигми буття вимагає від філософів бути метафізичними персонажами.

У підрозділі 4.3. *«Концептуальні персонажі навчально-виховного процесу в суспільстві та школі»* проаналізовано роль і значення психолога, освітянина й митця за умов знеособленого буття. Психолог має бути уособленням особистості, своїм способом життя доводити, що духовне вдосконалення можливе, й допомагати тим, хто прагне розвивати власний потенціал. Сформульовано місію психолога в сучасному суспільстві й школі. По-перше, він мусить бути діагностом духовної та психологічної атмосфери в суспільстві; разом із філософом нести професійну, моральну відповідальність за наявність у суспільстві критичної маси зрілих особистостей та особистісний напрям розвитку людини й суспільства. Призначення психолога – створити в суспільстві особистісну атмосферу й позитивні очікування щодо гуманістичного змісту метафізичної теорії особистості. По-друге, повинен сприяти трансформації знеособленої моделі освітнього процесу в особистісну. Метою й результатом професійної діяльності психолога в школі має бути розвиток здібностей учнів і формування в них потреби в духовному вдосконаленні. По-третє, сприяти розробленню та прийняттю закону щодо заборони використання психології для маніпулювання свідомістю людини. По-четверте, психологові має належати фундаментальна роль у розробленні механізмів використання метафізичної теорії особистості для добору керівних кадрів держави. Пропонована теорія особистості надасть психологові можливість відігравати в суспільстві роль концептуального персонажа.

Проаналізовано роль і значення освітянина за умов необхідності трансформації знеособленої моделі навчально-виховного процесу в особистісну.

Реформувати навчально-виховний процес можна лише на основі цілісного переосмислення методологічних, теоретичних і організаційних засад. Без визнання метафізичної теорії особистості всі реформи приречені на поразку. Метафізична теорія особистості та закони виховання повертають у школу й суспільне життя ідеал, дозволяють перейти від кількісного оцінювання ефективності роботи школи до якісного. Сформульовано вимоги до освітянина в умовах необхідності трансформації знеособленої моделі навчально-виховного процесу в особистісну. По-перше, ідеалом учителя має бути вчитель особистісного ступеня духовного розвитку, який здатний поєднувати вимогливість до учня на основі закону: «особистість – принцип буття» з повагою до його гідності на основі принципу «до кожного – як до особистості». По-друге, учитель повинен уміти визначити рівень розвитку здібностей учня і запропонувати йому оптимальний шлях їх розвитку. По-третє, учитель мусить вважати своєю місією формування особистісної Я-концепції майбутнього громадянина України. Історик у суспільстві й школі на історичних прикладах має доводити, що в принципі існує лише дві форми буття людини: знеособлена й особистісна. Утім, людина стає свідомим суб'єктом історичної діяльності, коли обирає для шлях особистісного буття.

Зміна парадигми розвитку потребує суттєвих трансформацій у свідомості митців. Митець має бути орієнтований на те, щоб суспільство швидше усвідомило необхідність пріоритету особистісного начала в сучасному знеособленому світі. Сформульовано Я-концепцію митця: за умов кризи знеособленого буття митець має усвідомлювати себе концептуальним персонажем, який володіє символічним капіталом і здатний надихнути людину й суспільство до особистісного вдосконалення; метою діяльності митця мусить бути формування особистісного начала людини й суспільства.

У підрозділі 4.4. «Я-концепція політика й державного службовця в умовах необхідності трансформації знеособленої парадигми буття в особистісну» сформульовано вимоги до політика й державного службовця в умовах кризи знеособленого буття. Обґрунтовано, що діяльність політика в умовах розбудови особистісної парадигми буття людини має бути підпорядкована рекомендаціям метафізичних і концептуальних персонажів. Визначено вимоги до політика й державного службовця особистісного ступеня розвитку. По-перше, спонукання інтересом нації є єдиним й абсолютним критерієм, що дає право на політичну діяльність й державну службу. По-друге, діяльність політика не має права виходити за межі моральних норм. Якщо політик їх не дотримується, то цей факт необхідно оцінювати як порушення первоначал суспільного буття. По-третє, використання політиком і державним діячем піар-технологій є свідченням того, що вони не ставляться до електорату як до колективної особистості, що належить сприймати як моральний злочин. Основною формою спілкування політика має бути публічний дискурс. По-четверте, політик особистісного ступеня розвитку мусить бути вихователем народних мас. По-п'яте, основною функцією політичного діяча має бути забезпечення єдності нації. Отже, переструктурувати знеособлене суспільство в особистісне здатний лише політик особистісного ступеня духовного розвитку.

У підрозділі 4.5. «Відповідальність метафізичних і концептуальних персонажів за формування особистісного начала суспільного буття» досліджено зміст відповідальності метафізичних і концептуальних персонажів. Філософ має здійснювати контроль за адекватним уживанням філософських ідей, теорій і понять тими, хто здійснює комунікацію в суспільстві. Філософські теорії і поняття – це онтологічна основа суспільного буття. Їх девальвація тягне за собою деградацію суспільства. Доведено, що колективна мислєдіяльність має у собі три складники: мислення – комунікація – діяльність. Рівень мислення – це мислєдіяльність «чистого» філософа, який формує систему понять. До осмислення філософського тексту мають долучитися історики, психологи, науковці, митці й освітяни як повноправні учасники колективної мислєдіяльності. На етапі дискурсу відбувається перехід від філософських понять до науково-популярних. Цей етап потребує філософів-інтерпретаторів, які доносять думку до учасників дискурсу. На цьому етапі філософ-інтерпретатор виконує функцію модератора: його завдання – організувати адекватне сприйняття філософської теорії учасниками дискурсу. Результати дискурсу мають бути сформульовані у формі механізмів досягнення мети та ідеологічних установок. Між філософом-інтерпретатором і політиком слід помістити концептуальних персонажів, які сприятимуть адекватному тлумаченню змісту дискурсу та назрілих трансформацій. Політикам у такій структурі суспільних комунікацій відведена роль пошукача необхідних засобів й реалізатора цілей сформульованих метафізичними персонажами.

Доведено, що в структурі дискурсу філософ має займати пріоритетне положення. Йому мусить належати метафізична влада, що принципово відрізняється від політичної. Якщо остання має бути демократичною, то метафізична – аристократичною, оскільки здатність свідомо оперувати ідеями, категоріями й поняттями не є загальною. Ця відмінність ґрунтується на принциповій різниці сфер діяльності: об'єктом метафізичної влади є теорії та поняття, а об'єктом політичної – предметний складник людського буття і суспільні відносини, що стосуються всіх суб'єктів суспільного простору.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження сформульовано такі загальні висновки:

1. Сучасна криза людського суспільства, й українського зокрема, – це світоглядна криза, що пов'язана з деформованими основами суспільного буття. Людина потрапила в полон спотворених засад суспільного буття *мати й володіти*. Це призвело до того, що посередня особистість стала «первоначалом», реалізовує пріоритет матеріального й розбудувала знеособлену парадигму буття, як наслідок, людство опинилося в стані антрополого-глобальної катастрофи. Нехтування первоначалами суспільного буття знайшло відбиття в концепті «кожна людина – особистість», який сьогодні опанував як колективним свідомим, так і несвідомим, але не відповідає ані потребам удосконалення людини, ані потребам збереження

життя, а тому має деструктивний характер. Призначення метафізики як науки про первоначала – формування засад справедливого світопорядку й зокрема особистісного суспільства. Первоначала суспільного буття знаходять відбиття в цінностях, культурі, освіті і врешті-решт втілюються в людських якостях. Найглибші підвалини метафізики пов'язані зі ступенями духовного розвитку людини. Саме це доводить, що первоначала не можна зводити до матеріальних умов життя, особистих якостей діячів, окремих принципів суспільного буття. Первоначала – це духовна основа життєдіяльності людини й суспільства, що конкретизовано як діалектичну єдність соціально-психологічних, інтелектуальних і духовних якостей людини, метафізичних основ її життєдіяльності та принципів суспільного буття. Призначення первоначал полягає в тому, щоб структурувати дійсність за законами розуму, створити умови для розвитку особистісного потенціалу людини й суспільства. Первоначала – це не лише підґрунтя суспільного буття, але й критерій істини. Істина – те, що відповідає первоначалам.

2. Від Великої французької революції до сьогодні європейська спільнота перебуває під впливом матеріального. Під тиском глобальних проблем людство має відмовитися від пріоритету матеріального. Пріоритет духовного над матеріальним – це нова метафізична парадигма життєдіяльності як для людини, так і людської спільноти. Відродження пріоритету духовного сприятиме парадигмальним змінам буття. Установка на духовні цінності в життєдіяльності людини й суспільства має стати пріоритетною щодо матеріальних цінностей, а онтологічні закономірності мають бути підпорядковані телеологічним закономірностям – потребам духовного розвитку людини. Пріоритет духовного над матеріальним притаманний українській філософській традиції. Це вберігало Україну від руйнації за умов, коли українці не мали державності. Наявність цієї традиції в історії європейської й української філософії стало підґрунтям переосмислення змісту поняття особистості та принципів свободи, духовної ієрархії, рівності, справедливості.

3. Принципи свободи, духовної ієрархії, рівності й справедливості є засадничими в будь-яку епоху. Їх зміст пов'язаний зі світоглядними засадами буття людини та онтологічними умовами її життєдіяльності. Людина різного ступеня духовного розвитку трактує ці принципи залежно від своїх світоглядних уявлень, соціально-економічних та політичних переконань. Панівний тип людини своє розуміння цих принципів видає за універсальне, тобто здійснюється певна соціально-філософська маніпуляція. Так, посередня особистість свободу тлумачить як свободу з позиції *мати* й *володіти*, рівність як рівність прав, а справедливість як те, що відповідає системі права. На сьогодні таке трактування принципів суспільного буття потребує уточнення, бо не відповідає потребам самореалізації людини. На часі особистісне розуміння цих принципів. Змістом свободи є розвиток духовного потенціалу людини й суспільства, право вибору на власний ступінь розвитку, що можливо лише за умов поєднання з моральним законом. Суб'єктом свободи є людина, яка здатна діяти з позиції пріоритету духовного над матеріальним та інтересів суспільства. Свобода полягає у здатності до морального вибору, виходу за межі морального релятивізму, соціально-економічної, політичної, правової вигоди. Рівність у розумінні особистості означає рівність громадських обов'язків і

подолання відчуження людини від суспільного й державного життя, а справедливість – це рівновага між цими принципами з позиції належного. Так, справедливість – це цілісне поєднання принципів суспільного буття, які мають бути підпорядковані потребам духовного розвитку людини та взаємовигідній співпраці. Ідея справедливості в усі часи освячувала принципи буття й легітимізувала їх. Ключовим моментом у їх розумінні є принцип ієрархії. Ієрархія – це ієрархія духовних і моральних якостей людини. Соціальна ієрархія має бути відбиттям чеснот і духовних якостей людини, її професійного, інтелектуального й духовного ступеня розвитку.

Отже, принципи суспільного буття – це, з одного боку, підґрунтя функціонування суспільства, а з іншого, – вони мають бути для критичної маси особистостей законами їхнього життя. Умоглядно встановити рівновагу між принципами суспільного буття важко, а тому конструктивним механізмом їх реалізації є дискурсивно-комунікативні практики.

4. Принцип духовної ієрархії проходив через історію європейської філософської думки від античної філософії до філософії Просвітництва і мав легітимний характер, хоча, безумовно, між принципом та його втіленням у життя була принципова різниця. Його використовували панівні класи для обґрунтування соціальної ієрархії. Незважаючи на це, принцип духовної ієрархії має об'єктивний зміст. Ієрархічний підхід до розуміння духовних якостей людини (залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість і геній) притаманний античній, середньовічній та частково модерній філософії. Цей принцип набув розвитку у середньовічній філософії і отримав назву: онтологічні ступені буття людини. Його позитивом є те, що він сформулював для людини ідеал. Взірцем визнавалася особистість, яка здатна керувати своїми тілесними потребами, прагнула духовного вдосконалення і допомагала в цьому Іншим. Отож сутність людини не залежить від філософських і соціокультурних особливостей епохи. Спеціально наголошуємо, що принцип духовної ієрархії не закреслює морального закону, відповідно до якого до кожної людини слід ставитися як до особистості, а навпаки надає підстави для створення особистісної атмосфери. Принцип духовної ієрархії потребує відповідного суб'єкта діяльності – особистості, яка своїм способом життя доводить його життєздатність і спонукає інших до наслідування.

Визнання принципу духовної ієрархії та ідеї особистості як досконалої людини може стати спільним методологічним підґрунтям, що задовольнить релігію, філософію та гуманітарну науку й мобілізує людину та суспільство на подолання внутрішнього та зовнішнього хаосу. Значущість людини та її місце у соціальній ієрархії має визначатися рівнем її професійного, інтелектуального й духовного розвитку. Екзистенційна порожнеча, що охопила людство, змушує відродити принцип духовної ієрархії. Такий крок відповідає логіці розвитку історії філософії, філософії історії й потребам суспільного буття, оскільки сутність людини полягає в прагненні до вдосконалення. Подолати сучасну духовну кризу, зокрема й кризу українського суспільства, можливо лише на основі відродження пріоритету духовного та принципу духовної ієрархії.

5. Велика французька революція, зруйнувавши принцип духовної ієрархії, створила умови для спрощеного розуміння інших принципів суспільного буття: свободи, рівності, справедливості та людської сутності. Філософи епохи Просвітництва, французької революції та модерну не змогли побачити різниці між принципом духовної ієрархії та його реальним втіленням. Під впливом колективного несвідомого сформувався ціннісне судження, «гуманістичний» концепт: «кожна людина – особистість» – усі відразу й без будь-яких зусиль стали особистостями. За його допомогою посередня людина легітимізувала свої претензії на владу, що спотворювало цінності людського буття. У сучасному світі наявний парадокс: під виглядом концепту «кожна людина – особистість» панує посередня особистість, відтак людство живе в умовах знеособленої парадигми буття.

Сформований під тиском гасла «Усе для маси», концепт «кожна людина – особистість» не ліквідував соціальної ієрархії, а призвів до ще більшої нерівності. За задумом його творців та адептів, цей концепт мав стати обґрунтуванням більш справедливого суспільства, але призвів до зростання соціальної ентропії й деградації, бо формальне проголошення людини особистістю автоматично не робить її особистістю. В епохи модерну й постмодерну відбувається прихована боротьба за зміст поняття особистості. Так, в основі концепту «кожна людина – особистість» лежить принцип рівності, проте як закон «особистість – принцип буття» побудований на принципі ієрархії. Отже, за світоглядною боротьбою навколо поняття особистості прихований антагонізм принципів рівності й ієрархії та різних типів людини, а концепт «кожна людина – особистість» є конвенційною істиною.

6. Аналіз здобутків українських філософів і релігійних мислителів від XVII до поч. XXI століття дозволяє стверджувати, що принцип духовної ієрархії був спільним методологічним підходом до розуміння первоначал суспільного буття та людської сутності. Українська філософія сприйняла християнську ідею досконалої людини, і через Церкву ця ідея увійшла у свідомість української людини. Подальшого розвитку ідея особистості набула у філософів української діаспори. Сьогодні українські філософи недооцінюють принцип духовної ієрархії, а зміст поняття особистості тлумачать переважно в контексті ціннісного судження «кожна людина – особистість». Проте, окремі аспекти ієрархічного підходу до розуміння людської сутності і особистості набули розвитку: рівні регресії і прогресії у духовному розвитку людини, трьох форм буття людини (безособова, особова й надособова), виокремлення буденного, граничного та метакричного вимірів людського буття. Так ідея ступенів духовного розвитку та особистості як досконалої людини синтезує в собі надбання української філософії й може претендувати на конститутивний принцип української філософії.

7. Метафізична теорія особистості, з одного боку, є філософською реакцією на знеособлене життя, антрополого-глобальну катастрофу та гібридний світо(без)порядок, а з іншого, – узагальнює надбання історії філософії від античної філософії до сучасності щодо людської сутності. Вона побудована на принципі доповнюваності, а тому не заперечує принцип гідності, утілений у концепті «кожна людина – особистість», але доводить, що його може бути реалізовано лише за умов дії світоглядного закону: «Особистість – принцип буття». Таке поєднання двох

взаємосуперечливих підходів задовольняє вимоги як здорового глузду, так і морального закону. Для державного й громадського життя однаково необхідний світоглядний закон «особистість – принцип буття» і гуманістичний принцип «кожна людина – особистість». Їх поєднання дозволяє повсякденне підпорядкувати розумному й благому началу, бо вища істина не скасовує земної людської природи, а орієнтує на подолання знеособленого як у собі, так і в суспільстві. Запропонована теорія доводить, що особистість – це справжнє буття, а тому є безумовним його первоначалом. Без особистості буття перетворюється на ніщо – знеособлене існування. Особистість – це єднальний центр суспільного буття в часі й просторі, його субстанція, але така, яка змінюється за формою, залишаючись незмінною за суттю. Запропоновану теорію особистості слід сприймати як теоретичну модель розуміння людської сутності, яка надає людині критерії автентичності й знання для самоаналізу та саморозвитку.

Метафізична теорія особистості створює теоретико-методологічні й практичні передумови виходу з кризи знеособленого буття: по-перше, має універсальне значення, а тому може бути покладена в нормативне розуміння філософської антропології; по-друге, закладає підґрунтя для якісно нових соціально-філософських, політологічних і психолого-педагогічних досліджень; по-третє, здатна відродити в людині прагнення до самопізнання й удосконалення, а тому може бути світоглядним орієнтиром, що вказує напрям розвитку; по-четверте, закладає духовні засади нової – особистісної парадигми буття людини, принципово змінює суспільну атмосферу, оскільки все називає своїми іменами: хто є хто, і що є що, сприяючи розв'язанню особистих і суспільних проблем; по-п'яте, знімає найсуттєвіший недолік філософії – перетворюватися на ідеологічні установки й потрапляти під контроль політиків. Отже, метафізична теорія особистості є логічним розвитком як історії філософії, так і суспільного буття. Особистість є первоначалом і метою суспільного буття, яка поєднує принципи свободи, духовної ієрархії, рівності, справедливості й відповідальності.

8. Між інтелектуальними й духовними якостями панівного типу людини і формами суспільного буття існує органічний зв'язок, який частково фіксувався європейськими й українськими релігійними мислителями й філософами. На основі історико-філософського аналізу сформульовані поняття «знеособлена парадигма буття людини» й «особистісна парадигма буття людини». Людина й суспільство утворюють суперечливу єдність, яка може ґрунтуватися на пріоритеті матеріального, тоді це буде знеособлена парадигма буття, а може – на пріоритеті духовного, тоді це буде особистісна парадигма буття людини й суспільства. Поки що життєдіяльність людства здійснюється за умов знеособленої парадигми буття, суперечності між сутністю та існуванням досягають максимуму, що проявляється як у внутрішніх, так і в зовнішніх кризах. Особистісне суспільство не заперечує значущість земних благ, проте орієнтує людину на досягнення сутності. Лише завдяки такій переорієнтації, людство зможе здобути собі майбутнє. Розвиток і реалізація особистісного начала – це смисл людського буття, утім він не став смислом для пасивної більшості. «Смислом» для більшості людей є знеособлене в різноманітних формах, яке у своєму розвитку дійшло межі й стало загрозою для

людства. Подолання знеособленого – це загальна проблема, що стоїть перед кожною людиною. Особистісна парадигми буття – це визнання людської гідності, орієнтація на духовне вдосконалення, справедливість, пріоритет *бути* над *мати*, натомість «ідеалом» у знеособленій парадигмі буття є *мати* й *володіти*. Процес трансформації знеособленої парадигми буття в особистісну має охопити всі сфери життєдіяльності людини й суспільства від екологічних до світоглядних.

9. Чинні підходи до філософії історії або ігнорують, або недооцінюють взаємозв'язок внутрішніх якостей людини і форм суспільного буття. На основі двох основних форм буття людини й суспільства сформовано авторський – парадигмальний – підхід до розуміння філософії історії. Концепція двох парадигм буття людини й суспільства закладає теоретичні основи для свідомого еволюційного переходу від знеособленого етапу розвитку історії до особистісного. Історія розвивається не через розвиток технологій, науки, а через усвідомлення людиною необхідності надати пріоритет особистісному перед знеособленим. Розвиток історії постає як закономірний результат філософського осмислення людської сутності, а точніше подолання свого несвідомого, яке орієнтоване на пріоритет матеріального.

10. Метафізичними персонажами реалізації пріоритету духовного і трансформації знеособленої парадигми в особистісну мають бути філософи, а концептуальними персонажами – психологи, освітяни і митці. Саме вони визначають ступінь зрілості громадянського суспільства, напрям його розвитку та є взірцем суспільного інтересу. Змістом діяльності метафізичних і концептуальних персонажів має бути утвердження в суспільній свідомості таких метафізичних законів. *Перший* – особистість є первоначалом суспільного буття. *Другий* – святим обов'язком метафізичних і концептуальних персонажів є дотримання закону особистісної спадкоємності, виховання особистості як первоначала буття має бути критерієм оцінювання їхньої діяльності. *Третій* – об'єктом діяльності метафізичних і концептуальних персонажів має бути формування особистісного начала в суспільстві. *Четвертий* – повсякденною практикою концептуальних і громадських діячів має бути гласний моніторинг за діяльністю політиків та посадових осіб для виявлення тих, хто не здатний діяти в інтересах нації. Концептуальні персонажі мають забезпечувати відповідність суспільного буття визначеним первоначалам. Запропонована теорія особистості надає можливість поставити політику під контроль метафізичних і концептуальних персонажів. Нагальним завданням метафізичних і концептуальних персонажів за умов зміни парадигми розвитку є підготовка українського суспільства до необхідності реалізації ідеї особистісного буття, що потребує відповідної правової реформи.

11. За умов знеособленої парадигми буття концептуальним персонажем є політик, який маніпулює свідомістю народних мас задля власної вигоди, утім як інтелектуальна еліта усунута від активної участі у житті суспільства й держави. Пріоритет політиків як концептуальних персонажів себе вичерпав, оскільки вони є переважно втіленням пріоритету матеріального і реалізують волю й цінності посередньої особистості. Діяльність політика а умов пріоритету духовного над матеріальним має бути підпорядкована діяльності метафізичних і концептуальних і орієнтована насамперед на забезпечення умов для самореалізації людини.

Пріоритет особистості – це нагальна потреба буття, єдина можлива відповідь на історичні виклики, перед яким опинилася людська спільнота, й зокрема українська нація. Реалізація первоначал суспільного буття для метафізичних і концептуальних персонажів є законом їх життєдіяльності за умов необхідності подолання кризи знеособленого буття.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Одноосібні монографії:

1. Сабадуха В. О. Українська національна ідея та концепція особистісного буття: монографія. 2-е вид., випр. Івано-Франківськ: Фоліант, 2012. 176 с. (7,15 друк. арк.).
2. Сабадуха В. О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2019. 647 с. (37,6 друк. арк.).

Монографія у співавторстві:

3. Гречаний О. Ф., Сабадуха В. О. Філософія здібностей у контексті пріоритету духовного над матеріальним: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2015. 211 с. (11,34 д.а.). (Особистий внесок здобувача: підрозділи: 1.2, 2.3, 2.4, 4.1, 4.2, 4.3 (5, 12 д.а.)).

Наукові статті у вітчизняних фахових виданнях:

4. Сабадуха В. О. Українська національна ідея у вимірах особистісного буття. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 21–30. (0,7 друк. арк.).
5. Сабадуха В. О. Концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил людини як методолого-теоретична основа сучасної філософської антропології. *Вісник національного авіаційного університету*: зб. наук. пр. Сер.: Філософія. Культурологія. 2013. Вип. 1. С. 55–59. (0,5 друк. арк.).
6. Сабадуха В. О. Ідеї персоналізму в українській філософській та соціально-політичній думці. *Вісник національного авіаційного університету*: зб. наук. праць. Сер.: Філософія. Культурологія. 2013. Вип. 2. С. 62–66. (0,5 друк. арк.).
7. Сабадуха В. О. Ідеї персоналізму в українському націоналізмі. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 14. С. 82–86. (0,5 друк. арк.).
8. Сабадуха В. О. Світоглядні підґрунтя нооекономіки і ноосуспільства, або Роздуми до дискурсу з Костянтином Корсаком. *Практична філософія*. 2013. № 4. С. 17–23. (0,6 друк. арк.).
9. Сабадуха В. О. Проблема особистості в емпіричній та раціоналістичній європейській філософії XVII століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. № 6. С. 42–47. (0,6 друк. арк.).
10. Сабадуха В. О. Обґрунтування онтологічних критеріїв індивідуального та суспільного буття. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2013. Вип. 17. С. 14–19. (0,5 друк. арк.).

11. Сабадуха В. О. Персоналізм як українська державна ідеологія. *Психологія і суспільство*. 2013. № 1. С. 21–30. (0,7 друк. арк.).

12. Сабадуха В. О. Психологія в умовах кризи знеособленого буття. *Психологія і суспільство*. 2014. № 2. С. 40–46. (0,7 друк. арк.).

13. Сабадуха В. О. Гностицизм як джерело концепції чотирьох рівнів духовного розвитку людини. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2014. Вип. 18. С. 57–64. (0,5 друк. арк.).

14. Сабадуха В. О. Принципи ієрархії і рівності як онтологічні засади життєдіяльності людини й суспільства. *Практична філософія*. 2014. № 1. С. 66–73. (0,6 друк. арк.).

15. Сабадуха В. О. Пріоритет духовного над матеріальним як онтологічна засада життєдіяльності людини і суспільства. *Практична філософія*. 2014. № 3. С. 153–160. (0,6 друк. арк.).

16. Сабадуха В. О. Онтологія як філософська наука про достатні підстави людського буття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 3. С. 25–31. (0,6 друк. арк.).

17. Сабадуха В. О. Генеза понять особи й особистості в християнстві. – *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2015. Вип. 19. С. 109–117. (0,7 друк. арк.).

18. Сабадуха В. О. Духовна сутність людини у Святому письмі, творчості Отців християнської церкви та філософів Середньовіччя. *Практична філософія*. 2015. № 2. С. 104–113. (0,8 друк. арк.).

19. Сабадуха В. О. Світоглядна боротьба навколо проблеми особистості в німецькій класичній філософії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2015. №1. С. 48–51. (0,5 друк. арк.).

20. Сабадуха В. О. Ідея особистості в контексті принципів духовної ієрархії і рівності. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 12. С. 261–267. (0,6 друк. арк.).

21. Сабадуха В. О. Поняття «дух», «духовність» і «особистість»: філософський зміст та взаємозв'язок. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. праць*. 2017. Вип. № 68. С. 98–110. (0,7 друк. арк.).

22. Сабадуха В. О. Ідея особистості у філософії Іммануїла Канта, Фрідріха Ніцше, Макса Шелера. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Філософія*. 2018. № 3. С. 31–35. (0,6 друк. арк.).

23. Сабадуха В. О. Первоначала суспільного буття в українській філософії. *Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць*. 2019. № 6. Ч. 2. Філософські науки. С. 140–145. (0,6 друк. арк.).

Наукові статті у періодичних виданнях іноземних держав

24. Сабадуха В. А. Я-концепция ученого в контексте мировоззренческо-методологических установок научной деятельности. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2013. Вып. 6. Философия. Социология. Политология. Культурология. С. 25–31. (0,6 друк. арк.).

25. Сабадуха В. А. Я-концепция художника, или Миссия художника в современном мире (философский аспект). *Вестник Бурятского государственного*

университета. 2014. Вып. 1. Философия. Социология. Политология. Культурология. С. 131–138. (0,7 друк. арк.).

26. Сабадуха В. О. Єдине смислове поле філософського, теологічного і психологічного розуміння духу. *The scientific method*. Warszawa, Poland. 2017. № 13. S. 7–13. (0,6 друк. арк.).

27. Sabadukha V. Self-concept of a historian or thoughts of a philosopher about ontological essence of historical events. *Energy, energy saving and rational nature use*. Radom, 2017. № 1–2. P. 24–36. (0,6 друк. арк.).

28. Sabadukha V. Philosophische und mythologische analyse der epoche der Moderne und Postmoderne in der Philosophie von Peter Koslowski. *Modern engineering and innovative technologies*. 2020. Issue № 11. Part 02. S. 40–52. (0,7 друк. арк.).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

29. Сабадуха В. О. Проблема особистості в творчості філософів Київської світоглядно-антропологічної школи. *Сучасне філософське антропологічне знання в контексті викликів доби: дев'ять Шинкаруківських читань: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 квіт. 2014 р.)*. Хмельницький: Хмельниц. держ. центр науки, інновацій та інформатизації, 2014. С. 133–140. (0,5 друк. арк.).

30. Сабадуха В. О. Реконструкція конфлікту між знеособленою та особистісною парадигмами буття людини в творчості Тараса Шевченка. *Психологія і суспільство*. Спецвипуск: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Тарас Шевченко і сучасна національна освіта». (Тернопіль, 5–6 берез. 2014 р.). Тернопіль: Тернопіл. нац.-економ. ун-т 2014. С. 55–61. (0,5 друк. арк.).

31. Сабадуха В. О. Християнська концепція особистості як методологічне підґрунтя розв'язання проблеми людської гідності. *Авраамічні релігії: проблеми свободи совісті та віросповідання в контексті різноманітних чинників у сфері суспільного буття в Україні та світі: матеріали Міжнар. наук. конф. (Галич, 4–5 черв. 2015 р.)*. Галич: Давній Галич, 2015. С. 231–239. (0,6 друк. арк.).

32. Сабадуха В. О. Роль ідеології персоналізму у розбудові української державності. *Держава у теорії і практиці українського націоналізму: матеріали VI Всеукр. наук. конф. з міжнародною участю. (Івано-Франківськ, 26–27 черв. 2015 р.)*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. С. 398–408. (0,5 друк. арк.).

33. Сабадуха В. О. Концепція чотирьох рівнів духовного розвитку людини як методологічне підґрунтя розв'язання проблеми толерантності. *Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності: матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. (Житомир, 1–2 жовт. 2015 р.)*. Житомир: Вид. Євенок О. О. 2015. С. 49–52. (0,6 друк. арк.).

34. Сабадуха В. О. Маніфест пріоритету духовного над матеріальним, або Світоглядне підґрунтя розв'язання екологічних проблем. *Стан, проблеми та перспективи використання природних ресурсі: матеріали наук.-практ. конф. (Коломия, 12 трав. 2016 р.)*. Коломия: Ун-т економ. та права «Крок»; Ін-т управління природними ресурсами. 2016. С. 38–44. (0,3 друк. арк.).

35. Сабадуха В. О. Спорідненість філософських поглядів Івана Франка й іспанського філософа Хосе Ортеги-і-Гассета. *Іван Франко в сучасних вимірах та осягах: наук. зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (до 160-річчя з дня*

народження) (Івано-Франківськ, 29–30 черв. 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 234–240. (0,5 друк. арк.).

36. Сабадуха В. О. Пріоритет духовного над матеріальним, або Світоглядні засади нового способу буття. *Філософія діалогу й порозуміння в побудові європейської й світової спільнот*: тези Міжнар. конф. (Львів, 22–24 черв. 2016 р.). Львів: 2016. С. 196–198. (0,3 друк. арк.).

37. Сабадуха В. О. Декаданс філософії: причини і наслідки. *Глобалізований світ: випробування людського буття*: матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. (Житомир, 6–7 жовт. 2017 р.). Житомир: Вид-во Євенок О. О. 2017. С. 139–144. (0,6 друк. арк.).

38. Сабадуха В. О. Світоглядні засади особистісного способу буття. *«Русалка Дністровая» перша книга українською мовою в Галичині: загальнонаціональний та європейський контекст*: матеріали Всеукр. наук.-практ. (Івано-Франківськ, 29–30 верес., 2016 р.). 2016. С. 229–238. (0,8 друк. арк.).

39. Сабадуха В. О. Проблема першоначала буття в метафізиці М. Гайдеггера. *Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 24–25 берез. 2017 р.) Дніпро: СПБ Охотнік, 2017. Ч. I. С. 74–76. (0,3 друк. арк.).

40. Сабадуха В. О. Першоджерела української духовності у «Призначенні України» Юрія Липи. *Дев'ять Липівські читання*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 11–12 трав. 2018 р.). Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 25–29. (0,4 друк. арк.).

41. Сабадуха В. О. Метафізична теорія особистості як відповідь на виклики антрополого-глобальної катастрофи. *Українське суспільство в пошуках відповідей на виклики сучасності: світоглядний рівень осмислення*: матеріали Всеукр. наук.-теор. конф. (м. Одеса, 18–19 черв. 2020 р.). Одеса: Фенікс, 2020. С. 21–26. (0,4 друк. арк.).

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

42. Сабадуха В. О. Концепція чотирьох рівнів розвитку діяльнісних здібностей індивіда як умова реформування школи й суспільства. *Проблеми інтеграції науково-освітнього, інтелектуального потенціалу в державотворчому процесі*. Тернопіль: 2013. С. 88–93. (0,4 друк. арк.).

43. Сабадуха В. О. Концепція «опертя на власні сили» Степана Бандери та її використання в державно-політичному будівництві на сучасному етапі. *Етнонаціональна політика в теорії та практиці українського націоналізму: історія і сьогодення*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 378–389. (0,7 друк. арк.).

44. Сабадуха В. О. Роль церкви, громадянського суспільства, школи й держави щодо впровадження в громадську свідомість ідеології персоналізму. *Становлення і розвиток української державності*: зб. наук. праць МАУП. Київ: Персонал, 2014. Вип. 10: Становлення та розвиток української державності. С. 171–176. (0,5 друк. арк.).

45. Сабадуха В. О. Концепція чотирьох рівнів розвитку діяльнісної здібності індивіда як філософсько-методологічна основа реформування школи й суспільного буття. *Обрії*. 2015. № 2. С. 16–19. (0,5 друк. арк.).

46. Сабадуха В. О. Роль ідеології персоналізму в розбудові української державності. *Держава у теорії і практиці українського націоналізму*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. С. 398–408. (0,5 друк. арк.).

47. Сабадуха В. О. Світоглядні засади розвитку інформаційного суспільства. *Юриспруденція та проблеми інформаційного суспільства* (ЮПІС – 2016 р.): зб. матеріалів Проблемно-наук. міжгалузевої конф. (Надвірна; Яремча, 25–27 трав., 2016 р.). Надвірна; Яремча. 2016. С. 59–62. (0,4 друк. арк.).

48. Сабадуха В. О. Принцип духовної ієрархії людини у творчості апостола Павла, Отців християнської Церкви та філософів Середньовіччя. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастор» Богослов'я*: зб. наук. праць. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2017. Вип. 10–11. С. 198–212. (0,8 друк. арк.).

49. Сабадуха В. О. Особистість як первоначало національної ідеології персоналізму. *Десяті Липівські читання*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції «Пам'яті лікарів, письменників, громадсько-політичних діячів Івана Липи (1865–1923) та Юрія Липи (1900–1944)». (Івано-Франківськ, 24–25 верес., 2020 р.). Івано-Франківськ, 2020. С. 193–198. (0,5 друк. арк.).

50. Sabadukha V. Iván Frankó, el Ortega ucraniano *Iván Frankó. La pluma ucraniana de los clásicos hispanos*. Valencia: Reproexpres, S.L., 2015. P. 67–74 (0,5 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Сабадуха В. О. Метафізика суспільного й особистісного буття у контексті європейської та української традиції: історико-філософський аналіз. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021.

У дисертації досліджено роль і значення первоначал суспільного буття в історії філософії в єдності духовного й матеріального компонентів: соціально-психологічних і духовних якостей людини, метафізичних основ її життєдіяльності та принципів суспільного буття. Доведено, що зміст первоначал органічно пов'язаний з ідеєю особистості як досконалої людини. Сформульовано метафізичну теорію особистості. Людина в процесі духовного становлення здатна пройти чотири ступені розвитку: залежна особистість, посередня особистість, зріла особистість й геній, а може зупинитися на ступені залежної чи посередньої особистості. Обґрунтовано органічний зв'язок якостей людини з формами суспільного буття й сформульовано концепти: «знеособлена парадигма буття людини» й «особистісна парадигма буття людини». На основі метафізичної теорії особистості та двох парадигм буття людини й суспільства сформульовано авторський – парадигмальний – підхід до розуміння історії. Обґрунтовано, що ідея особистісного буття для свого втілення потребує метафізичних і концептуальних персонажів: філософів,

психологів, митців, освітян. Доведено, що стрижнем суспільного буття має бути світоглядний закон: «Особистість – принцип буття».

Ключові слова: метафізика, первоначало, принципи суспільного буття, особистість, особистісна парадигма буття людини, знеособлена парадигма буття людини, метафізичний персонаж, концептуальний персонаж.

АНОТАЦІЯ

Сабадуха В. А. Метафізика общественного и личного бытия в контексте европейской и украинской традиции: историко-философский анализ. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени доктора философских наук за специальностью 09.00.05 – история философии. Львовский национальный университет имени Ивана Франка, Львов, 2021.

В диссертации исследованы роль и значение первоначал общественного бытия в истории философии в единстве духовного и материального компонентов: социально-психологических и духовных качеств человека, метафизических основ его жизнедеятельности и принципов общественного бытия. Доказано, что содержание первоначал органично связано с идеей личности как совершенного человека. Сформулирована метафизическую теорию личности. Человек в процессе духовного становления способен пройти четыре ступени развития: зависимая личность, посредственная личность, зрелая личность и гений, а может остановиться на ступени зависимой или посредственной личности. Обосновано органическую связь качеств человека с формами общественного бытия и сформулировано концепты: «обезличенная парадигма бытия человека» и «личностная парадигма бытия человека». На основе метафизической теории личности и двух парадигм бытия человека и общества сформулировано авторский – парадигмальный – подход к пониманию истории. Обосновано, что идея личностного бытия для своего воплощения требует метафизических и концептуальных персонажей: философов, психологов, художников и педагогов. Доказано, что основой общественного бытия должен быть мировоззренческий закон: «Личность – принцип бытия».

Ключевые слова: метафізика, первоначало, принципи общественного бытия, личность, личностная парадигма бытия человека, обезличенная парадигма бытия человека, метафизический персонаж, концептуальный персонаж.

ABSTRACT

Sabadukha V.O. Metaphysics of social and personal being in the context of European and Ukrainian traditions: historical and philosophical analyses. – Qualified scientific paper as manuscript.

The thesis submitted for a PhD in Philosophy specializing in the history of philosophy (09.00.05). – history of philosophy. – Lviv National University named after Ivan Franko. Lviv, 2021.

The thesis investigates the initial principles of social being in the organic unity of spiritual and material components: socio-psychological and spiritual qualities of man, the metaphysical foundations of his social life and principles of social being. The constitutive role of the beginnings in human life and society is justified. The interrelation of material and spiritual components in human life are analyzed and the necessity of spiritual priority in the conditions of existential vacuum and anthropological-global catastrophe is proved. The genesis of European and Ukrainian metaphysics has been studied and found that it is organically combined with a hierarchical understanding of human essence.

The metaphysical theory of personality is formulated. A person in the process of individual growth is able to undergo four stages of the spiritual development dependent personality, mediocre personality, personality itself and genius, and may stop at the stage of dependent or mediocre. The organic connection of human qualities, forms of social being is substantiated and the concepts are formulated: the "impersonal paradigm of human being" and "the personal paradigm of human being". The philosophical and methodological basis for the transformation of the impersonal paradigm of human being into a personal one is investigated.

It is revealed that personality is the personification of the first beginning and principles of social being. The genesis of personality theories in the history of philosophy is analyzed. It is revealed that in the history of social philosophy two approaches to understanding of human spiritual essence are clearly traced: hierarchical, elitist ("personality is the principle of being") and humanistic, egalitarian ("every person is an individual"), between which there is a worldview struggle. It is revealed that personality is the personification of the spirit and principles of social being.

There are two forms of human and social existence: impersonal and personal. The subject of activity in the impersonal paradigm is an average person who relies on the priority of the material things, while the noble person, guided by the priority of the spirituality is the subject of activity in the personal paradigm. On the basis of metaphysical theory it is proved that the mediocre person has become a constitutive element of the impersonal life forms, and social being is the struggle of the impersonal beginning with the personal.

It is proved that realization of a personal existence idea requires metaphysical and conceptual characters. Metaphysical characters should be philosophers who define the system of concepts on the basis of which the development of personal society should be carried out, and the psychologist, educator and artist are conceptual characters who form the personal principle of man and society. The role and significance of metaphysical and conceptual characters in the process of development and acceptance of socially significant decisions in the conditions of discursive-communicative practices are analyzed.

The mission of the philosopher in the conditions of crisis of impersonal being is defined. Overcoming the conflict between the impersonal and the personal requires a revival of the role and importance of the philosopher and philosophy in society. In the event of the crisis of impersonal being, philosophers must take responsibility for solving the following problems: first, to revive the principle of the spiritual hierarchy and to prove its theoretical and practical potential; second, to substantiate the theoretical and practical significance of the metaphysical theory of personality; third, to prove that the struggle for

a personalized origin with the personal is the leading tendency in the development of both being and the world spirit; forth, to formulate a social order for the spiritual perfection of man and the Ukrainian state ideology and to bring it to the minds of citizens. The role and significance of psychologist, educator and artist in the conditions of the need to transform an impersonal life into a personal one are analyzed. The psychologist must be the personification of an individual and by his | her way of life prove that spiritual perfections possible and to help those who seek to develop their own potential. The requirements for educator in the conditions of necessity of transformation of the impersonal model of educational process into the personal one are formulated.

It is substantiated that the idea of personal being requires metaphysical and conceptual characters for its embodiment. The philosopher should be a metaphysical character of social being, and the psychologist, scientist, artist and educator should be the conceptual characters. The philosopher must be responsible for the content of the concepts, and theories that he puts into the basis of being. The psychologist, together with the philosopher, is responsible for the state of social consciousness and the direction of development of society: personal or impersonal. The scientist determines the nature of the relationship of man with nature. The purpose of the artist and the educator is to form a personal beginning in man and society.

It is proved that the core of the original principle of being should be a world-view law: "Personality is the principle of being". We see the perspectives of the proposed law in the following provisions: we get a methodological apparatus for an in-depth understanding of the content of social being, the essence of man, his incentives for activity, intellectual and psychological and spiritual development.

Keywords: metaphysics, being, the beginning, principles of social being, personality, personal paradigm of human being, impersonal paradigm of human being, metaphysical character, conceptual character.

Видавництво Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна
тел. (0342) 547266, факс (0342) 547139
<http://nung.edu.ua>, e-mail: public@nung.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ІФ № 18 від 12.03.2002 р.

Підписано до друку 31.03.2021 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Ум. друк. арк. 2,09. Тираж 120 прим. Замовл. № 26